röda rummet
radikal kvartalstidskrift nummer 2/1998

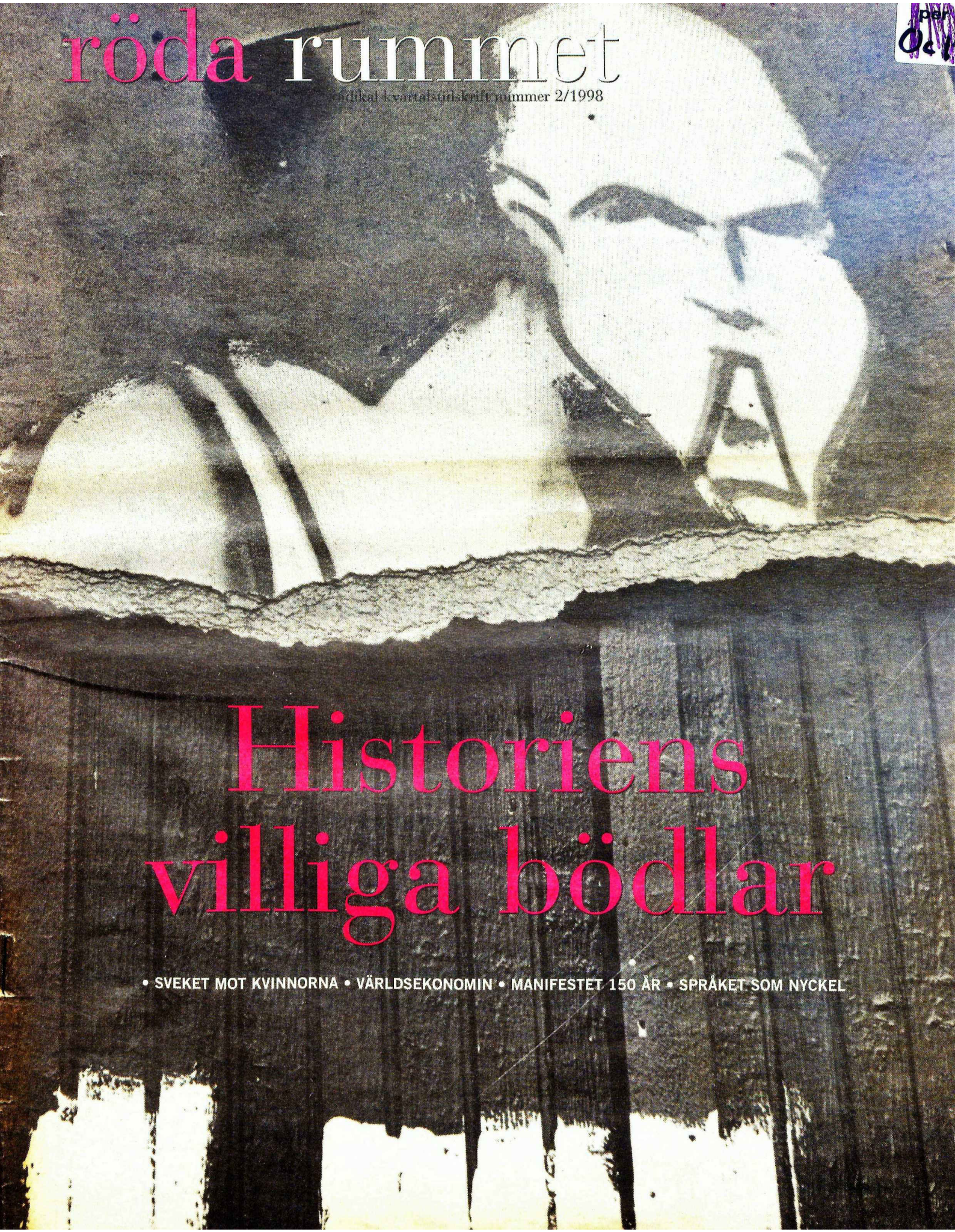

Historiens villiga bödlar

• SVEKET MOT KVINNORNA • VÄRLDSEKONOMIN • MANIFESTET 150 ÅR • SPRÅKET SOM NYCKEL

Utbombade tyskar i kö till soppköket mot krigets slutskede.

I förra numret publicerade Röda Rummet artikeln »Tyskarna och judehatet« av Per-Olof Mattsson. Med utgångspunkt från Daniel Jonah Goldhagens bok Hitler's Willing Executioners hävdade Mattson att Goldhagens analys om att tyskarnas antisemitiska uppfattningar om judar var en central orsak till Förintelsen är väl förenlig med en marxistisk analys av nazismen.

Håkan Blomqvist presenterar här ett kritiskt svar på artikeln. Mattssons syn är ohistorisk och kan leda till en slags rehabiltering av nazismen, anser han. Föreställningen om den judiska förintelsen som unik i sin irrationalitet är farlig och kortsynt och rustar människor dåligt inför vår tids rasism. Förintelsen var inte mindre rationell än många andra folkmord, skriver Blomqvist.

TYSK-HATET

– vänsterns svar på nazismen?

FRAMMARSCHEN FÖR den nationalistiska extremismen och nynazismen i Europa, ja över stora delar av världen, har framtvingat en förnyad rannsakan av 30-talets skräckerfarenheter. Är dessa, efter inte mycket mer än ett halvsekel, redan glömda? Kan den historiska katastrof som alldeles nyss raderade ut femtio miljoner människor komma att återupprepas?

»Vi är snart borta, men ni som hör oss nu måste berätta!«, manar överlevande från nazistiska förintelseläger där miljontals judar och andra utplånades. Regeringen låter varje tonårselev få en gratisbok om Förintelsen och debattörer vrider sig kring frågan om censur eller icke av nazistiska universitetsföredrag.

I »Tyskarna och judehatet« ger Per-Olof Mattsson och tidskriften Röda Rummet nr 1/98 sitt bidrag till rannsakningen. Det sker i form av en presentation av tankegångarna i Daniel Goldhagens omtalade studie *Hitler's Willing Executioners* tillsammans med reflexioner över den tyska arbetarrörelsens medansvar.

Mattssons framställning ansluter sig till den nu helt dominerande antinazistiska uppfattningen att nazismens ideologi, med den »demonologiska antisemitismen« som främsta kännemärke, måste betraktas som en faktor helt för sig.

Förintelsen var, enligt detta synsätt, unik, inte bara till sin omfattning utan också till sin innebörd. Den var helt irrationell, »hallucinatorisk«, och syftade endast till att utrota. Utrotningsarbetet stöddes »på ett eller annat sätt« av den överväldigande delen av det tyska folket som »blev massmördare av fri vilja«. Ja, »den tyska befolkningen i allmänhet« ansåg att det nazistiska systemet och Hitler var »önskvärda och legitima«, »tyskarnas trohet mot sitt folkmördande var så stor att det övergår det normala förståndet«.

Tyskarnas stöd åt folkmordet kan inte, menar Mattsson, förklaras »genetiskt«, men det var en specifik följd av det tyska kulturarvet och den tyska historien. Arbetarrörelsens medansvar låg inte bara i att dess båda huvudpartier, socialdemokraternas SPD och kommunisternas KPD, vägrade att ingå enhetsfront mot nazisterna. De underskattade också hela frågan om antisemitismen, tonade ned den och försökte till och med i vissa lägen använda den för egna syften.

OMVÄNDA FÖRDOMAR För oss som växte upp under de första efterkrigsdecennierna känns förstås denna bild knappast originell. I floden av krigsfilmer, böcker och serietidningar från världskrigets segrarmakter var tyskar per definition nazister. Brutala och korkade »fritzar«, »bocher« eller »hunner« var inkarnationen av ondskan – och fick lyckligtvis vad de förtjänade. Nazismen och judehatet härstammade från något oklart preussiskt – eller öltyskt bayerskt, från kultur, anda och allmänt storhetsvansinne. »Sätt på en tysk ett par stövlar och han går ihjäl sig«.

»Tyskheten« blev en slags förklaring och lärde efterkrigsgenerationen att vämjas över allt tyskt, från lederhosen till själva språket. Jag tror faktiskt att man kan tala om en slags omvända folkfördomar, ofta även från vänsterhåll, där tysk (eller ännu värre: balt!) blev ett kodord för allt reaktionärt och motbjudande.

Att den typen av segrarideologi var en bräcklig grund för antinazistisk medvetenhet borde väl i dag framstå med (o)önskvärd tydlighet. Ja, framhävandet av det fullkomligt unika – och obegripligt irrationella – i judeutrotningen riskerar faktiskt att fungera som en ideologisk bumerang: Förintelsens historiska, geografiska och kulturella rum var den tyska mellankrigstidens där motståndarna underskattade den antisemitiska ideologin – nå, då så! Här lever vi i en helt annan värld, i en helt annan tid med en helt annan upplysning. Och chauvinism, etnisk rensning och massmord faller plötsligt ner över oförberedda huvuden – som i Srebrenica och Rwanda.

EUROPEISK RASISM Att den tyska antisemitismen var »demonologisk«, djupt indränkt i det tyska samhället och dess dominerande ideologi, att nazismens seger sopade bort eventuella hämningar hos de troende och att kriget öppnade dörren till antisemitismens psykotiska stadium då alla konsekvenserna drogs till sitt mordiska slut – det är uppenbart.

Men den nazityska antisemitismen utvecklades inte i något europeiskt vacuum. Tvärtom, den utgjorde en sammansmältning av den europeiska vetenskapliga rasismens genombrott under andra hälften av 1800-talet med europeisk antisemitism av gammalt märke. Rasvetenskapens utveckling försåg den europeiska imperia- ▶

EN ARTIKEL AV **HÅKAN BLOMQVIST**

Håkan Blomqvist är ansvarig utgivare för och mångårig medarbetare i veckotidningen Internationalen. *Han har bland annat givit ut en bok om den svenska arbetarrörelsens historia,* Den röda tråden, *och har även medverkat i tidskriften* röda rummet/fjärde internationalen.

lismen med en lämplig folkmordsideologi med vars hjälp den amerikanska prärien, afrikanska bushen och de tasmanska kullarna kunde rensas från sina urinvånare. Det var ju bara de primitiva rasernas utdöende som påskyndades av civilisationens framväxt.

Hela föreställningen om det unika i en medveten planerad utrotning av etniska grupper är ohistorisk. Att Goldhagen kallar Förintelsen »ett radikalt brott med allt vi känner till i människans historia, med alla tidigare former av politisk praktik – helt i motsats till de intellektuella grunderna för den moderna västerländska civilisationen«, är kanske ett förståeligt självbedrägeri hos en borgerlig liberal. Men att marxisten Mattsson inte invänder i sak är förvånande.

Den »moderna västerländska civilisationen« växte ju fram genom förintandet av kuvade folk i dess väg. Ofta som en biprodukt av att de rövades och förbrukades som slavarbetskraft – som några tiotals miljoner afrikaner vilka avlöste de förintade indianfolken i Syd- och mellanamerika. Bara centrala Mexikos ursprungliga indianbefolkning (i Aztekernas områden) beräknas ha minskat från 25 miljoner vid tiden för den spanska erövringen till en miljon något århundrade senare. I Potosis silvergruvor dog kanske fyra miljoner indianer inom knappt tvåhundra år. På Hispanola, där Columbus landade, levde uppskattnings en miljon indianer år 1490. Efter 30–40 år av påtvingat plantagearbete återstod elvatusen.

EGEN LOGIK Att de judiska offren inte dödades som någon »följd« eller »biprodukt« av exempelvis slavarbete är tyvärr heller inte unikt. Skottpengarna på diggers-indianerna i Kalifornien under guldruschen 1849, utplåningen av hererofolket i Sydvästafrika 1904, »indianobligationerna« i Argentina på 1870-talet när urinvånarna på Pampas skulle utrotas – den europeiska världsordningens historia vadar i försök till förintelser; för att etniskt rensa, ge plats åt nybyggare och guldletare, straffångar och obekväma, plantageägare och exploatörer, för att injaga skräck och göra sig av med försörjningsbördor.

Föreställningen om den judiska förintelsen som unik just i sin irrationalitet är mycket farlig och kortsynt. Många massmord och folkmord kan tyckas fullkomligt irrationella för den som utgår ifrån vad som uppfattas som normalt och logiskt i det innevarande ögonblicket.

Men vad var det för rationellt i hutumassakrerna på tutsis i Rwanda när hutumilisen därmed inte bara slet sönder själva grundvalen för sitt samhälle utan också gav den gamla tutsigerillan chansen till massrekrytering?

Vad var det för logik i att ta död på plantagearbetskraften i Sydamerika och tvingas betala dyrt för att importera ny och så vidare.

De olika folkmorden har haft sin egen logik.

Det är sant att judarna dödades bara för att de var judar. Men förintelsen var nog – dessvärre för vår art – inte mindre rationell än många andra folkförintelser.

MÅLTAVLOR Genom sin ställning i det europeiska samhället – och syndabocksroll i den europeiska historien – var judarna tvärtom ett högst logiskt mål för den folkmordspolitik vars slutfas var Auschwitz. Olika behov kunde riktas in mot en enda sammanfattande projektion.

- Behovet av etnisk rensning. Under efterkrigskrisen på 20-talet och 30-talsdepressionens massarbetslöshet när också den tyska medelklassen drabbades skoningslöst kunde tyska läkare, advokater, lärare och andra utbildade tillvinna sig arbete på judisk bekostnad. Bland just denna typ av yrken var, som Mattsson också påpekar, Tysklands drygt halvmiljonen judar, mycket starkt representerade. Samma sak gällde bland köpmän, butiksinnehavare med flera. Den etniska rensningen handlade här inte, till skillnad från på den amerikanska prärien, om jord men likafullt om utkomst, om försörjning. Judarna rensades bort och den medelklass som understött Hitler belönades med de fördrivnas jobb.
- Behovet av skyldiga. I det krigs- och krisplågade Tyskland famlade människor, som på andra håll, efter förklaringar och ansvariga för lidandet. För arbetarrörelsen var kapitalismen och bourgeoisin den givna huvudorsaken. Hitler och hans anhängare valde i stället – eller ofta dessutom – judarna. Därigenom kunde de rikta breda folklagers misstro mot borgerligheten till en av borgerlighetens komponenter – de judiska affärs- och bankintressena. Och på så sätt, efter hand, få stöd av icke-judisk borgerlighet.
- Genom att förena traditionell europeisk antisemitism med den moderna vetenskapsrasismens läror kunde nazisterna ge kampen om medelklassjobben en ideologisk motivering.
- Genom att styra in den folkliga antikapitalismen på just det judiska kapitalet kunde nazisterna bidra till att lätta trycket mot den övriga tyska borgerligheten.
- Genom att stämpla den marxistiska arbetarrörelsen som judisk och anklaga den för att på uppdrag av den judiska världsfinansen

splittra en pånyttfödelse av den tyska nationen kunde revanschlystna kretsar bland militärer och frikårister vinnas.

- Genom att förskjuta agitationen något och inför arbetarna och de arbetslösa anklaga arbetarrörelsen för att klassamarbeta med det internationella judiska kapitalet och därmed sabotera en nationell revolution för socialistisk folkgemenskap kunde åtminstone ett mått av förvirring spridas där arbetarrörelsen rekryterade.

FUNKTIONELL Därtill kom en av antisemitismens viktigaste funktioner, särskilt efter maktövertagandet: som terrorinstrument. Med hjälp av den demoniska agitationen och den tilltagande förföljelsen av allt judiskt skapades ett perfekt klimat för diktaturen. Varje samröre och varje kontakt med det judiska, för att inte tala om varje ord och handling till judars försvar omgavs av ett skräckinjagande högspänningsfält som höll hela samhället i schack. Mekanismen var inget unikt påfund av nazisterna. I Stalinsovjet fungerade exempelvis formeln »trotskist« på ett likartat sätt.

Till de ovannämnda behoven kom till sist med krigsutbrottet det krassa behovet av judarnas egendom. Med dagens avslöjanden om handeln med det »judiska guldet« börjar vidden av utplundringen av judiska tillgångar stå alltmer klar. Det handlar ytterst om värden i miljardtals mark som hade betydelse för det tyska krigshushållet enligt samma mönster som den europeiska historiens kringdragande arméer ständigt finansierade sin härnad med byten från motståndarnas ekonomier. Likt spanska conquistadorer på jakt efter inkaguld jagade nazisterna sina offer framför sig med hot, löften och utpressning för att slutligen till och med plundra deras tandguld.

Sammantaget var alltså den nazistiska antisemitismen högst rationell och funktionell – för nazisternas syften!

Hänvisningar till det »ologiska« och »kortsynta« i att exempelvis upprätthålla judetransporterna när den militära östfronten skrek efter transportresurser – som en slags »bevis« för det historiskt unika – är okunnigt. Historien vimlar ju tvärtom av ologiskheter och självdestruktivitet där olika intressen, ansvarsfördelningar och ideologier störtat folk och imperier i fördärvet. Stalin lät avrätta Röda Arméns mest erfarna officerare 1938, just när hotet från Hitlertyskland nådde sin första kulmen. Nordstatsarmén i Förenta Staterna ägnade sig under inbördeskriget på 1860-talet åt att massakrera fredliga cheyenner när man hade behövt varenda man mot avancerande sydstatstrupper.

Att Hitlerregimen våren 1945, som nyligen dokumenterats av bland andra Lena Einhorn, erbjöd sig att frige de judiska koncentrationslägerfångarna i utbyte mot ett månadslångt allierat bombstopp antyder också att irrationaliteten inte var större än att man försökte använda judarna för att åstadkomma separatfred. En taktik som kanske kunde ha lyckats om inte de allierades ledare hade varit noga med att tysta ned vidden av förintelsen liksom det tyska förslaget.

Nej, det skräckinjagande var att den nazistiska antisemitismen faktiskt var en sällsynt rationell metod att vinna över en desperat och deklasserad medelklass, förlama politiska motståndare och rädda det tyska storkapitalet liksom den tyska borgerliga ordningen undan de kokande samhällsmotsättningarna. Och den rationalitet med vilken antisemitismen vid makten gick till väga var inte mindre skrämmande.

KOLONIALLAGAR De rasistiska Nürnberglagarna var som blå-, eller ska man säga brun-, kopior på de koloniala raslagarna i Afrika och Amerika. Äktenskapsförbud »över rasgränser«, förbud mot att utbildas, igenkänningsmärken (för judarna först vid butiker och i pass sedan på kläderna) – allt var direktimport av koloniala raslagar applicerade mitt i Europa. Syftet var att med hjälp av »rasåtskillnad« inte bara överta judiska arbeten utan också att bygga murar av främlingsskap i vardagen mellan judar och övriga tyskar. Därmed både minskade risken för protester och ökade möjligheterna att urskilja judarna som måltavla.

Allt detta, inramat av en perfid antisemitisk agitation med hela arsenalen, från sofistikerad rasvetenskap till mordiskt pogrombröl, följde en logik som knappast var någon tysk uppfinning.

Vid sekelskiftet var antisemitismen i Tyskland på tillbakagång efter att ha sköljt fram i omgångar under seklen. Det var i stället Frankrike som tagit tätklungan i antisemitiska kampanjer, symboliserade av Dreyfussaffären.

Den massiva renässansen för antisemitismen i Tyskland kom efter första världskriget. Utan att förstå vidden av nederlaget och den därpå följande Versaillesfredens villkor blir nazismens frammarsch obegriplig.

VERSAILLES I en slapp och rapsodisk historieskrivning framställs ofta Tyskland som den skyldige till vårt århundrades båda världskrig. Den första urladdningen 1914 kallades emellertid inte för inte ett »imperialistiskt omfördelningskrig« av dåtidens arbetarvänster. Jordens största kolonialimperium hette den gången förstås inte Tyskland utan Storbritannien. Bortåt en fjärdedel av jordens befolkning levde under »Her Majestys« styre, som utmärkt sig för koloniala folkslakter världen över. Den framväxande tyska storborgerligheten var en relativt senkommen deltagare i jakten på kolonier och råvaror. Som förenad nationalstat framträdde ju Tyskland först under 1800-talets sista två decennier men lärde sig snart att enligt brittiskt, franskt och holländskt mönster med statlig militärmakt kuva kolonialfolk och utföra straffexpeditioner. Krigsutbrottet 1914 var de gamla kolonialimperiernas sammandrabbning med den allt påstridigare tyske imperialistiske rivalen.

Tacken den tyska arbetarklassen fick för att den störtade kejsardömet och tvingade fram fred i november 1918 var segrarmakternas skoningslösa kapitulationsvillkor.

Versaillesfördragets krigsskadestånd, avindustrialisering, ockupation och territoriella sönderklippning skulle, tänkte man, hindra rivalen från att någonsin åter resa sig. Det armod och det nationella förtryck man låste fast kring Tyskland var i själva verket en historisk fälla. Det märkliga är egentligen inte hastigheten med vilken den nationalistiska extremismen bredde ut sig i Tyskland därefter. Det märkliga är den tyska arbetarklassens motståndskraft, hur länge, ja in i det sista, den kunde motstå den nationella revanschismens lockelser. För att Hitler »hade rätt« kunde få bestrida. Tyskland var offer för en imperialistisk fred. Tyskar led under nationellt förtryck i Saar och Sudet.

Men de stora delarna av arbetarklassen och arbetarrörelsen vägrade, kanske på grund av det P-OM kallar »en naiv internationalism«, att godta den rent nationalistiska lösningen och höll fast vid sitt sociala program. Att de emellertid inte kunde undgå att försöka formulera ett motstånd mot Ruhrockupation och utplundringen är självklart. Liksom att inte heller den tyska arbetarrörelsen, lika lite som den övriga europeiska arbetarrörelsen, var befriad från alla former av rastänkande. Detta var en tid när den europeiska vetenskapsrasismen påverkade alla samhällsideologier.

HARAKIRI Att KPD, som P-OM skriver, underskattade antisemitismen och vid flera tillfällen försökte exploatera avsky mot judiska kapitalister och vända den mot kapitalismen i allmänhet, tycks belagt. Men om en orsak till denna underskattning var att, som P-OM antyder, den tyska arbetarklassen inte var indränkt i antisemitism, måste man fråga sig vad som hände efter 1933.

Blev arbetarklassen efter Hitlers maktövertagande, krigsutbrottet och erövringarna till slut »willing executionaries« [villiga bödlar]? Var det så som P-OM sammanfattar Goldhagen utan att invända, att »den tyska befolkningen i allmänhet, accepterade systemet och Hitlers auktoritet som önskvärda och legitima«? Var tyskarnas »instämmande i antisemitismen och utrotningsföretaget praktiskt taget obegränsat«?

I själva frågan ligger faktiskt en slags rehabilitering av nazismen. Borta är SA-terrorn som slog sönder Tysklands politiska liv inför 1933. Borta är Hitlers undantagslagar, den nazistiska diktaturen, gestapo, avrättningarna och lägren. Själva innebörden av att arbetarklassen och demokratin krossades, med allt vad det innebär av våld, skräck och lidande förångas, raderas ut. Nej, just som nazisterna själva hävdade grundades deras makt inte på våld och undertryckande, utan på det tyska folkets »instämmande«.

En bara alltför klassisk åsikt inom borgerligheten; både bland dem som uppskattade och dem som avskydde den. Men för arbetarrörelsen, vars likvidering var en förutsättning för den nazistiska lösningen, ett ständigt hån.

Bumerangen förvandlas här till ett harakirisvärd. Myten om det fullkomligt unika och specifikt tyska i förintelsen kommer faktiskt att urskulda nazismen.

NAZISTISK DIKTATUR Med Goldhagen ägnar P-OM mycket plats åt att demonstrera de »vanliga tyskarnas« passivitet inför den nazistiska diktaturen och judeförföljelserna. Det finns ingen anledning att urskulda människors brist på civilkurage. Men att i dessa dagar, då fegheten upphöjts till norm hos den rättrådiga intelligentia som ständigt tycks frukta att inte komma med i nästa TV-debatt, mästra dem som hukade under den nazistiska blodsdiktaturen är svårsmält.

Tysklands arbetare hade gått igenom världskrigets fasor 1914-18, revolutionens och inbördesstridernas sorger 1918-21, massarbetslöshetens, hyperinflationens och fattigdomens elände fram till 1925. Och så depressionen 1930, samhälleligt sammanbrott på nytt, den nazistiska

kära läsare

SÅ DÄR JA! Nu börjar det likna något. I nummer efter nummer har vi, inte minst i denna spalt, tjatat om att vi vill göra Röda Rummet till en »tankesmedja« där varje artikel ska ses som en inbjudan till debatt så att viktiga samtal om tidens svåra frågor kommer igång. Och nu lossnade det litet. Per-Olof Mattssons artikel om Hitlertyskland och Förintelsen i förra numret väckte reaktioner från flera läsare.

En av dessa reaktioner, Håkan Blomqvists, kan du läsa i detta nummer. Och därmed kan vi erbjuda just ett spännande och lärorikt samtal. Det handlar måhända om olika synsätt på historiska händelser, men också om något mer än så. Debatten för oss rakt in i nuet och ställer den för socialister helt avgörande frågan om hur rasism och fascism kan bekämpas. Fler röster är välkomna i samtalet för att mejsla fram svar på den frågan! Vi hoppas på en fortsättning i nästa nummer.

Vi är också mycket belåtna med att denna gång kunna presentera Liz Engbergs artikel om kvinnorörelsen. Det är, lindrigt uttryckt, en fråga vi inte direkt tröttat ut er med i de senaste numren. Att det är så försvinnande få kvinnliga skribenter som medarbetat i Röda Rummet är vi plågsamt medvetna om. Och nu har vi också blivit uppmärksammade för det...

Tidskriften Arena gjorde i nr 2/98 en granskning av den radikala tidskriftsfloran i Sverige ur köns- och nationalitetsperspektiv. Bland dryga 20-talet tidskrifter återfinns Röda Rummet på näst sista plats i tabellen över »andel sidor skrivna av kvinnliga skribenter«! Den pinsamma resultatnoteringen tre procent föranleder Arena att ge oss ett föga hedrande specialomdöme: »riktigt dåligt ställt är det i...«

Tack och lov har dock siffran inte blivit så låg på grund av att vi avvisat artiklar från kvinnliga skribenter. Inte en enda rad har vi returnerat. Inte heller beror det på att vi låtit bli att kontakta kvinnor som kan tänkas bidra. Det har bara inte lyckats tillräckligt bra hittills. Hoppas nu att Liz Engbergs artikel bryter denna onödigt hårdfrusna is så att ni blir fler tjejer som hör av er!

Glädjande nog får vi bättre betyg av Arena när det gäller andel sidor skrivna av »icke-vita« skribenter (enligt definitionen »skribenter bördiga från andra områden än Europa, Nordamerika och Australien«). Där hamnar vi på andra plats med tolv procent. »Röda Rummet revanscherar sig, vilket man väl kan begära av en tidning ansluten till en världsrörelse««, kommenterar Arena. Och visst, när det gäller det internationella perspektivet håller vi i detta nummer tråden löpande genom att bjuda på en analys av läget i världsekonomin. En artikel som också den ställer många viktiga, och ännu obesvarade, frågor.

Så må samtalet fortsätta. Vi ses!

REDAKTIONEN

gatuterrorn, arbetarledarnas svekfulla undfallenhet, Hitlerdiktaturen från våren 1933, upplösningen av arbetarorganisationerna, fängslandet av arbetarledarna, upphävandet av alla demokratiska och sociala rättigheter, misshandel och avrättningar – allt inom en koncentrerad tidsrymd av knappt tjugo år.

Efter 1934 var den nazistiska diktaturens motståndare till vänster och höger förintade och de nya makthavarna kunde bruka statens samlade maktmedel för att befästa sitt välde, propagera sin föreställningsvärld och eliminera oppositionella. Från 1938 under ett stadigt upptrappat och febrigt för-krigstillstånd.

»Varför gjorde de inte motstånd, varför inga gatustrider...«

Denna oförståelse för följderna av arbetarrörelsens katastrofala nederlag och diktaturens slagstyrka är inte bara märklig. Den rustar också människor dåligt inför vår tids faror. Eftersom skulden i första hand placeras hos den tyska befolkningens kulturella karaktärsdrag riskerar svaret att reduceras till upplysning och fördomsfrihet. Nog så nödvändiga ingredienser i ett motstånd mot rasism och diskriminering. Men lättflyktigt som aceton utan organisation och sammanhållning bland lönearbetarna och demokratiska fri- och rättigheter.

MOTSTÅNDET BEGRAVDES Särskilt oförnuftig blir denna oförståelse för villkoren under krigstid. De olika exemplen på uteblivna protester och villiga bödlar måste ställas i relation till en nazistisk diktatur utrustad med krigslagar där straffet för myteri var döden.

Några var beredda att ta riskerna och dess yttersta konsekvens, men alltför få för att kunna rubba nazidiktaturen. Nazismen hade burits fram av en massrörelse, den hade världens då kanske mest effektiva statliga tvångsapparat i sina händer. Medan dess motståndare var skingrade och underställda krigsdisciplinen.

Det bör i sammanhanget noteras att även i länder som ockuperades av nazisterna, exempelvis Frankrike, deltog endast en bråkdel av befolkningen i något aktivt motstånd, så länge ockupationsapparaten var intakt.

Från den tidpunkt när de allierades områdesbombningar av tyska städer inleddes våren 1942 blir talet om »folkligt motstånd« alltmer akademiskt. Som en fingervisning till alla som hoppas att bombningar av Irak eller andra mördarregimer i vår tid skulle frigöra folkliga uppror, bör den tyska erfarenheten studeras.

Strategin bakom de allierades bombkrig mot Tysklands städer var att »bryta ned tyskarnas stridsmoral«. Det vill säga det allierade bombkommandot hade en likartad syn på det tyska folket som Goldhagen; det stödde Hitler, men skulle upphöra med det när de såg sina hem förvandlas till aska.

I fyra år smulade bombflyget effektivt sönder nära nog varenda större tysk stad, bostadskvarter efter bostadskvarter, stadskärnor och förorter, historiska byggnader, bibliotek, sjukhus och så vidare i historiens dittills mest omfattande bombningar. Över sexhundratusen tyska civila dödades, de sårades antal räknades i miljoner och de hemlösas i tiotals miljoner.

Men i stället för att sporra till uppror begravdes såväl motståndskämpar som nazistanhängare i sammanstörtade ruinlandskap – eller tvingades hjälpa varandra i släckningsarbete och räddningstjänster. Det var tusenplansrädernas eldstormar som till sist förverkligade något av nazisternas drömda »folkgemenskap«, inte Hitler.

Att dödandet fortsatte i koncentrationslägren när tiotusen människor brann upp under några timmar i Hamburg, var inte ologiskt. Att krigsfångar och judar mördades oförtrutet när flyktingarna som flydde ur det brinnande Dresden mejades ner i tusental av allierat jaktflyg, var inte ologiskt. Att »meningslösa dödsmarscher« med lägerfångar pågick under krigets allra sista vårmånader när 17 000 tyska soldater dödades och tiotusentals sårades – varje dygn, var inte ologiskt.

Tvärtom. Det krig och massmördande som inletts av nazisterna hade sin egen logik i en spiral av folkutrotning där alla gränser sköljdes bort.

VILLIGA OCH OVILLIGA Nazisternas »demonologiska antisemitism« som började med hets och gatuterror, lagfästes med maktövertagandets koloniala rasåtskillnadslagar, accelererade med krigsutbrottets pogromer och etniska rensning i öster och slutade i Auschwitz hade förstås sina »willing executionaries«.

I början de ideologiskt övertygade tillsammans med det brutaliserade patrask de anförde. Därpå de som anslöt sig till segrarna och gjorde deras ideologi till sin. Därpå de som hade i uppgift att hävda lagarna och de som åtlydde dem utan att reflektera. Därpå de som anammade de nya påbuden och de som fostrades upp i dem från skolan. Därpå de som mer eller mindre frivilligt deltog i folkmordet för att samhällets ledande skikt och förhärskande ideologi värdesatte dessa insatser.

Den typen av »willing executioners« fanns bland brittiska kolonialsoldater i Sudan, indianjägare på Pampas, förmän på sockerplantagerna, väluppfostrade vita barn i Rhodesia och så vidare. Ja, i hela kolonialismens historia av rasåtskillnad och folkmord. »Juden ansågs inte av oss vara en mänsklig varelse«, citeras en av de förhörda från en tysk polisbataljon i öster. »Negern ansågs inte av oss vara en mänsklig varelse«, »indianen ansågs inte av oss vara en mänsklig varelse«, »bushmannen ansågs inte av oss...« och så vidare ekar förintelsernas historia.

»Willing executioners« kan alltid fostras fram när härskande behöver dem. Det är tyvärr varken något tyskt eller något annat nationaldrag. Problemet är the »unwilling executioners« förmåga att bjuda motstånd och till sist förhindra de villiga att fortsätta sitt värv.

I Tyskland krossades de när nazismen segrade utan att världens filantropiska liberaler lyfte ett finger. Och kriget gav dem aldrig en chans att återsamla krafterna och bjuda massivt motstånd. Därmed lades – och där har P-OM en mycket viktig slutsats vi kan förenas kring – även den tyska arbetarklassen öppen, atomiserad, försvarslös och lamslagen inför naziregimens propaganda och handlingar.

Men det är just så vi måste se sambanden. Samband som kan kopplas upp i alla samhällen under den typ av förutsättningar som drabbade Tyskland.

Att föreställa sig förintelsen som ett unikt utslag av tyskhet är nog den största otjänst vi kan göra mot dem som uppmanar oss att aldrig glömma och mot oss själva. ●

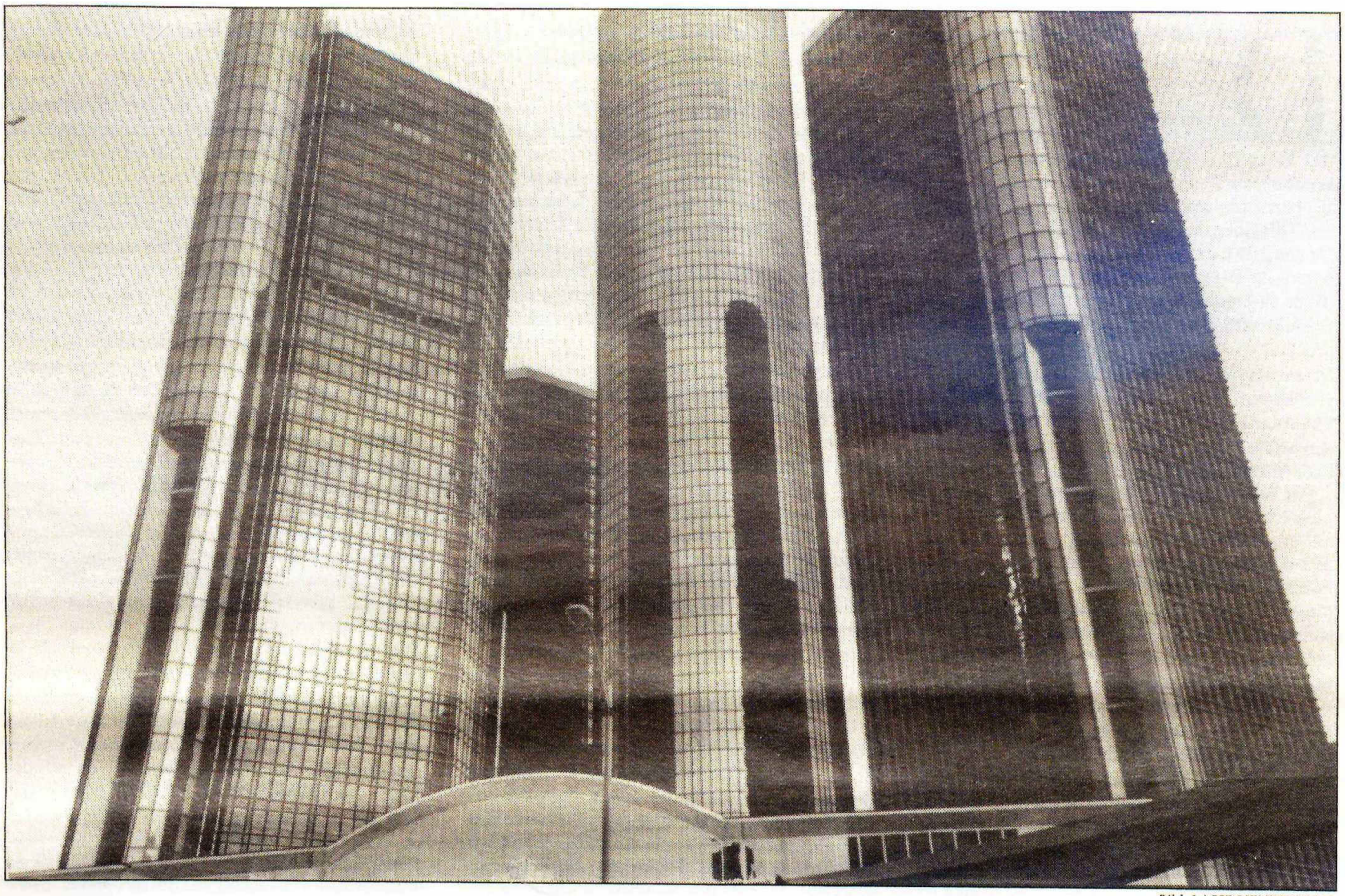

Bild: LASSE HENRIKSSON

Vad händer med världsekonomin?

Under de senaste nio månaderna har vi bevittnat hur Asien kastats in i en stor ekonomisk kris samtidigt som västvärldens aktiebörser slagit nya rekord. Hur skall vi tolka denna osäkra och motsägelsefulla process? Vissa radikala ekonomer förutspår ett varaktigt uppsving, medan andra tror att vi är på väg mot en stor finansiell krasch. Ekonomen Maxime Durand tror varken på det stora uppsvinget eller att depressionen lurar runt hörnet, utan gör sig till tolk för en mer modererad, tredje ståndpunkt.

DET ÄR EN ÖPPEN FRÅGA om den amerikanska ekonomin kommit in i en ny lång våg av ekonomisk expansion, en expansion som i så fall ytterst skulle vila på näringslivets högteknologiska sektorer. Den nuvarande ekonomiska konjunkturens relativa uthållighet är ett faktum som talar för riktigheten i denna tes. Tillväxten har varit stabil ända sedan nedgången 1991 – med 3,8 procent 1997 som toppnotering. Denna utveckling är dock inte på något sätt unik. Den genomsnittliga tillväxten var faktiskt högre under perioden 1982-89 (3,9 procent) än perioden 1992-97 (2,8 procent). Dessutom har USA under denna period haft en genomsnittlig årlig befolkningsökning på hela en procent – tre gånger högre än i Europa – så den totala tillväxten per capita är den samma på båda sidor om Atlanten.

Det har emellertid skapats betydligt fler nya jobb i USA än i Europa. Arbetslöshetssiffrorna har inte heller visat samma stigande tendens och är i dag faktiskt lika låga som innan den ekonomiska nedgången 1990-91. Det är anmärkningsvärt nog i arbetsmarknadens båda ändar som de nya jobben skapats. Dels »MacJobb« och dels kvalificerade arbeten, medan arbetsmarknaden däremellan fått vidkännas en relativ tillbakagång. Vidgningen av de sociala klyftorna har inte upphört men går nu långsammare.

Det huvudsakliga frågetecknet som reses mot denna tillväxtstrategis beständighet är att den tar sin utgångspunkt i en stark social skiktning. Den ökade inhemska efterfrågan har i minst lika hög grad baserats på ett ökat antal sysselsatta som på höjda löner. Löneökningarna har varit begränsade även inom de sektorer med de mest avancerade jobben. En del av konsumtionsökningen har också sin grund i att hushållens skuldsättning nu nått alarmerande höga nivåer.

En av den amerikanska ekonomins säregenheter under senare år är den, i jämförelse med övriga avancerade industriländer, svaga produktivitetsökningen. Här finns förklaringen till alla de nya låglönejobben. Samma tillväxttakt skapar fler arbetstillfällen i USA än i Europa.

Tesen att vi i USA har att göra med en ny effektiv tillväxtmodell faller tillbaka på antagandet att den nuvarande återhämtningen har sin grund i en stark produktivitetsökning, åtminstone inom tillverkningsindustrin, baserad på en ny och mer effektiv produktionsapparat. Det är sant att de privata investeringarna ökat på ett ansenligt sätt sedan 1993 och i dag ligger på 14 procent av BNP – högre än i början av 1980-talet. Men denna tvära uppåtgir kan också ses som en återhämtning efter den branta nedgången under perioden 1986-93. Under alla omständigheter har inte denna investeringsökning fört med sig någon anmärkningsvärd höjning av produktiviteten inom tillverkningsindustrin. Den har fortsatt att ligga på en stadig nivå på tre procent per år. Faktumet att alla vinstparametrar för tillfället pekar uppåt underskattar denna svaghet.

De internationella förhållanden där denna tillväxt tar sin utgångspunkt är det mest känsliga problemet i sammanhanget. 1980-talets början var här en vändpunkt, med en snabbt stigande ränta som till en början följdes av en häftigt stegrad dollarkurs – en ökning på nästan 50 procent 1980-85, vilket i sin tur fick till följd att det amerikanska underskottet i handelsbalansen ökade till hela tre procent av BNP (en ansenlig summa i en ekonomi där utrikeshandelns totala tyngd är relativt liten). I september 1985 ingick USA, Japan, Västtyskland, Storbritannien och Frankrike det så kallade »Plaza-avtalet« (efter namnet på det hotell i New York där avtalet skrevs). Kärnan i avtalet var att dollarn devalverades kraftigt, en åtgärd som de andra stormakterna tvingades att böja sig för i »det internationella ekonomiska samarbetets« namn. Under perioden 1985-88 skrevs dollarns värde ner med 46 procent i förhållande till yenen, 40 procent gentemot D-marken, 37 procent mot francen och 28 procent i förhållande till pundet. Det amerikanska underskottet i handelsbalansen kom därmed att reduceras till 1,5 procent av BNP 1991.

DEN EKONOMISKA återhämtningen efter 1991 drog fördel av den gynsamma dollarkursen. Men handelsbalansen uppvisade dock fortfarande ett stort underskott, något som under senare år förstärkts av att dollarn stigit i värde med ungefär 15 procent. År 1997 exporterade USA varor för 660 miljarder dollar, medan importen uppgick till hela 860 miljarder dollar. Trots ett överskott i tjänstebalansen stannade det totala underskottet i bytesbalansen på 179 miljarder dollar.

Ett sådant underskott hade inte nödvändigtvis behövt verka till samhällsekonomins nackdel, om det uppdämnda lånebehovet använts till investeringar som i sin tur framkallat produktivitetshöjningar som möjliggjort för amerikanska produkter att bli mer konkurrenskraftiga. Det fortsatt stora underskottet i handelsbalansen visar dock att detta inte skett. Det mest troliga är därför att vi har att vänta oss en nedgång i den amerikanska ekonomin, snarare än att det nuvarande uppsvinget skulle sprida sig likt ringar på vattnet i hela det globala ekonomiska systemet. Risken är att den finansiella svagheten i världsekonomin kanske omöjliggör en »mjuklandning«.

»EURON« OCH ARBETSLÖSHETEN Det ekonomiska- och politiska livet i Europa kännetecknas också av en ökad spänning och tvetydighet. Å ena sidan kan EMU och eurons tillskyndare peka på framgångar, eftersom alla de inblandade länderna, åtminstone formellt sett, har klarat av att uppfylla de konvergenskrav som ställdes upp i Maastricht 1992. Det mest anmärkningsvärda är att alla kontrahenter fått ner statsskulden till under tre procent av BNP. Det planerade tidsschemat har än så länge inte kommit ur fas och den finansiella marknaden verkar att hysa förtroende för upplägget. Vägen fram till 1 januari 1999 – det officiella datumet för låsningen av de nationella valutornas värde mot euron – verkar ligga öppen.

Att det fördjupade ekonomiska samarbetet kommit så långt på väg bottnar i hög grad i den ökande tillväxttakten i de västeuropeiska ekonomierna under senare år. Denna uppgång sammanföll i tid med kraven på att de nationella regeringarna skulle föra en stram ekonomisk politik för att uppfylla konvergenskraven. Den konservativa regeringen i Frankrike förväntade sig att genomförandet av denna politik skulle bli så smärtsam för befolkningen att de tidigarelade – och förlorade – ett partlamentsval i maj 1997. Den nya center-vänsterregeringen lyckades dock, tack vare den förbättrade ekonomin, uppfylla konvergenskraven utan några större svårigheter.

Den ekonomiska konjunkturen inom EU är dock mycket ojämn. Tysklands relativa försvagning har fått regeringen Kohl att överge sina förbehåll mot en »bred« euro (det betyder att även Italien inkluderas i samarbetet), vilket oundvikligen kommer att leda till en mindre stram penningpolitik än vad Bundesbank står för.

KANSKE ÄR DET dock av större vikt att Tysklands stora svårigheter att integrera det forna DDR fått hela den berömda »tyska modellen« att svaja. Kapitalägarna har vad det verkar satt igång en kompromisslös offensiv. De jämkningsförslag som DGB (det tyska LO ö.a.) lade fram avvisades och ett antal kollektivt framförhandlade avtal har sagts upp. Den tyska borgarklassens nya strategi är att ersätta den »sociala marknadsekonomin« med klassisk nyliberalism för att reducera arbetskraftskostnaderna och återvinna förlorad konkurrenskraft.

Den tyska nedgången är sammantaget en kombination av återföreningsproblemen, av att

Tillväxttal

	1993	1994	1995	1996	1997	1998
USA	2,3	3,5	2,0	2,8	3,8	2,7
Japan	0,3	0,6	1,4	3,5	0,5	1,7
EU	-0,5	2,9	2,5	1,7	2,6	2,8
Tyskland	-1,2	2,7	1,8	1,4	2,4	3,0
Frankrike	-1,3	2,8	2,1	1,5	2,3	2,9
Storbritannien	2,1	4,3	2,7	2,3	3,4	2,2
Italien	-1,2	2,2	2,9	0,7	1,3	2,1
Spanien	-1,2	2,2	2,7	2,3	3,2	3,6

Källa: OECD (alla siffor i procent)

D-marken kontinuerligt stigit i värde i förhållande till dollarn, pundet och den italienska liran och av den restriktiva ekonomiska politik som alla EU-länder ålagt sig för att uppfylla de i Maastricht antagna konvergenskraven.

Tysklands relativa tillbakagång blir än mer uppenbar om vi ser till EU:s bytesbalans. Den redovisade 1997 ett överskott på 115 miljarder dollar, vilket kan jämföras med ett underskott på 80 miljarder dollar 1991 och 1992. Fyra länder ligger bakom detta överskott: Italien (41 miljarder dollar), Frankrike (32 miljarder), Holland (22 miljarder) och Belgien (14 miljarder). Tyskland har ingen del i denna omsvängning.

Med andra ord har de senaste åren avslöjat en omstrukturering av den ekonomiska balansen inom EU. Med ett handelsöverskott som uppgår till hela sex procent av BNP kan ingen i dag beskylla Italien för att bedriva en lättsinnig ekonomisk politik.

Italien är också ett talande exempel över i hur hög grad den strama ekonomiska politiken och manipulerandet med den egna växelkursen varit lyckosam i sin primära målsättning: att flytta fram kapitalets positioner. Vinstens andel av förädlingsvärdet har ökat från 36 procent 1992 till 42 procent 1997. Det hade man aldrig kunnat uppnå utan den ekonomiska åtstramningspolitiken, som i sin tur pressat upp de officiella arbetslöshetstalen till över tio procent.

DEN EKONOMISKA KONJUNKTUREN i EU, framför allt i Frankrike och Tyskland, har följt mönstret av ett W. Nedgången 1993 följdes av ett stark återhämtning 1994 (2,9 procent), varefter konjunkturen återigen föll (2,5 procent 1995 och 1,7 procent 1996) och så vände det då återigen uppåt 1997. Frågan är hur utvecklingen kommer att gestalta sig under 1998? I det optimistiska scenariot kommer exporten fortsätta att öka, men den inhemska efterfrågan – speciellt en ökad investeringsgrad – ses här som tillväxtens motor. Om denna optimism vore välgrundad skulle det vara rimligt att kalkylera med en tillväxttakt på tre procent de närmaste åren. Detta resonemang är dock belagt med en allvarlig hake. Tillväxttakten har inte tidigare under 1990-talet uppnått tre procent, samtidigt som lönerna pressats tillbaka i förhållande till vinsterna (se figur 1). Hur skall med en sådan utvecklingstendens den inhemska efterfrågan kunna fungera som en motor för en stabil och hög ekonomisk tillväxt?

Vinstens andel av förädlingsvärdet ökade från 31 procent 1981 till 39 procent 1997. Ökningen har följt en mer eller mindre konstant rytm, med undantag för nedgången i början av 1990-talet. Ackumulationsgraden (investeringarnas storlek i relation till den totala kapitalmängden) fluktuerar naturligtvis i takt med den ekonomiska konjunkturen, men den uppvisar inte någon långsiktigt stigande tendens. Dess nuvarande nivå – mellan fem och sex procent – är den samma som under 1980-talet. Slutligen har arbetslösheten ökat från sju procent 1980 till elva procent i dag. Det verkar här som att den ökande arbetslösheten föregått vinstaccelerationen.

DET EKONOMISKA UPPSVINGET inom EU kommer snart att tvingas konfronteras med sin egen inneboende begränsning, det vill säga en alltför svag efterfrågan, samtidigt som exportmarknaderna i Asien och Östeuropa – som optimisterna framställt som den magiska drivkraften för en uthållig tillväxt in i nästa århundrade – stagnerar eller faller tillbaka.

Motsättningar i samband med eurons införande kommer från och till att dyka upp fram till 2002, året då EMU-integrationen enligt tidtabellen skall vara avslutad, eftersom möjligheten att harmonisera nationella ekonomiska konjunkturer och arbetsdelningen mellan länderna med hjälp av valutakursförändringar försvinner. Självklart kan man föreställa sig en snabb utveckling av övernationella institutioner till ett enat Europa, en utveckling som skulle göra det möjligt att angripa problemen med regionala- och strukturella obalanser över en europeisk budget. Emellertid står det i motsatsställning till den nyliberala strategi som för tillfället dominerar i de olika nationella ekonomierna.

VART GÅR ASIEN? I och med att mycket redan har skrivits om krisen i Asien begränsar jag mig här till ett fåtal viktiga slutledningar. Den första är att Japan verkar sitta fast i sin nuvarande trend av svag ekonomisk tillväxt. Det ekonomiska stimulanspaketet 1996 vände endast tillfälligt ekonomin uppåt. Delar av banksystemet är i praktiken bankrutt och de asiatiska länder som sugit upp mycket av den japanska exporten befinner sig i en djup vågdal. Den stimulans som Japan gav hela den asiatiska regionen och världsekonomin i stort är på väg att mattas av.

De länder i Asien som drabbats hårt av den ekonomiska krisen kan inte hoppas på att mildra följderna med hjälp av valutanedskrivningar. Det skulle endast intensifiera den inbördes konkurrensen mellan dessa länder samt sätta käppar i hjulet för Kinas expansiva exportpolitik.

Mer allmänt sätter denna kris hela den nyliberala utvecklingsmodellen ifråga. Alla modellens ingredienser har praktiserats, en efter en, med en alltmer fördjupad kris som följd. Nedmonteringen av handelshinder satte ländernas fortsatt starka beroende i blickpunkten. Värdet av importen tenderade att överskrida exporten och det uppstod underskott i handelsbalansen. Länderna förband sig då till att driva en stram ekonomisk politik, för att höja den inhemska räntenivån, dra till sig utländska kapitalplacerare och på så sätt stärka den egna valutan och minska kostnaderna för importen. Att hålla nere inflationen, upprätthålla den höga räntenivån och privatisera statlig egendom, blev de bärande elementen i denna ekonomiska strategi. Denna strategi sågs som helt nödvändig och den enda vägen i den nyliberala ekonomiska modellen ända fram till dess att den blev helt ohållbar, som i Mexilo 1994 och i ett antal asiatiska länder 1997. Vi kan räkna med flera liknande fall under de närmaste åren.

Ett typiskt signum för världsekonomins funktionssätt är att konkurrensen mellan låglöneländer förstärker det rådande fenomenet att priserna på råvaror och halvfabrikat har en tendens att falla gentemot industriprodukter. Prisfallet på elektroniska komponenter slog speciellt hårt mot den sydkoreanska ekonomin. Indonesien och Mexikos redan svåra situation förvärrades när oljepriset upplevde ett drastiskt fall utan tidigare motstycke – från 18 dollar per fat till 12 dollar över mer eller mindre en natt.

DET MEST ABSURDA i sammanhanget är dock att tredje världens ekonomier öppnas på vid gavel för konkurrens från de högeffektiva multinationella företagen. Hela sektorer av jordbruk och traditionell industri slås ut. Undersysselsättningen – som inte motverkas av att nya jobb skapas, förutom under en begränsad period i ett ytterst fåtal länder – utvecklas till ett generellt fenomen. Verkligheten har inte mycket att göra med den allmänt spridda föreställningen att låglöneländerna konkurrerar ut och »stjäl« jobb från de rika industriländerna.

Världsekonomin har under senare år utsatts för två allvarliga stötvågor. Mexikos akuta betalningsproblem 1995 som krävde att IMF mobiliserade 50 miljarder dollar och nu krisen i Asien som krävt det dubbla. I båda fallen har emellertid de dramatiska följdeffekter i världsekonomin, som vissa analytiker förutspådde, uteblivit. 1995 var den så kallade »tequilaeffekten« i Latinamerika relativt begränsad. 1997 reagerade de stora aktiebörserna till en början osäkert men den strikt begränsade finansiella krisen gav inte upphov till några kedjereaktioner. Tvärtom har under det senaste året alla tidigare rekord slagits på de viktigaste börsmarknaderna. Värdena ligger i dag på sådana fantastiskt orealistiska nivåer att nästa konjunktursvängning kan förväntas föra med sig en brutal nedgång.

IMF hade onekligen stora svårigheter att handskas med den senaste krisen. Delvis bottnade det dock i att privata skulder, som är mycket svårare att centralisera och administrera än offentliga (regeringsåtaganden), fanns med i bilden. Men, för tillfället, är krisen under kontroll och den har inte fått några allvarliga spridningseffekter utanför Sydostasien.

Under krisen övergav många penningplacerare de asiatiska aktiemarknaderna till förmån för mer säkra statspapper i de rika länderna. Det förklarar delvis att dollarn stärkts den senaste tiden.

Effekterna av krisen i Asien påverkar den nuvarande världsekonomiska konjunkturen på ett flertal sätt. För det första handlar det om den mer eller mindre klassiska överproduktionskrisen – med en brutal reducering av allt överflödigt produktivt kapital och en våldsam åtstramningspolitik, vars syfte är att hålla tillbaka den inhemska efterfrågan – som följd. IMF har med tanke på detta skrivit ner sina förutsägelser om den världsekonomiska tillväxten för 1998 från fyra till tre procent.

MÅNGA SÅ KALLADE experter basunerar nu ut att världsekonomin står inför en snabb uppgång och att effekterna av krisen i Asien kommer att bli marginella. Men frågan kvarstår: Var kan i den närmaste framtiden det kapitalistiska systemet finna nya expansiva marknader?

Den nuvarande konjunkturens mer indirekta effekter är svårare att förutsäga. Exempelvis brottas pensionsfonderna med en uppsjö av problem. Deras trovärdighet är beroende av att de kan upprätthålla de i dag mycket höga avkastningsnivåerna. En skarp nedgång skulle ifrågasätta fondernas förmåga att betala ut framtida pensioner. Risken att vi skulle slungas in i en såväl finansiell som social kris vore uppenbar.

EN NY GLOBAL POLARISERING Osäkerheten i det internationella finansiella systemet gör att hela föreställningen om en världsekonomi ▶

strukturerad i regioner, dominerad av den så kalladeTriaden – en triangulär maktbalans mellan USA, Japan och Västeuropa – ifrågasätts.

Uppenbarligen har var och en av dessa imperialistiska poler en roll att spela i den rådande omstruktureringen av världsekonomin i specifika kontinentala regioner. När allt kommer omkring har internationaliseringen inte skapat någon självgående perfekt homogeniserad världsmarknad. Krisen i Asien fokuserar det faktum att regionens länder inte alls enbart är uppknutna till Japan. Deras valutor är kopplade till dollarn och inte till yenen och även på den diplomatiska och militära nivån är USA fortfarande den dominerande aktören i Asien.

En analys av de globala ekonomiska relationerna visar att bilden av en multipolär värld – den imperialistiska Triaden – inte överensstämmer med verkligheten.

USA har lyckats i sina försök att påtvinga den övriga världen två i sig motsägelsefulla element: en dollarkurs som är mycket fördelaktig för den egna exporten, kombinerat med ett stort underskott i handelsbalansen. Det inhemska sparandet ligger också på en mycket låg nivå, så tillväxten i den amerikanska ekonomin måste med nödvändighet skapas med hjälp av kapital utifrån, och då framför allt japanskt kapital.

Denna speciella relation har varit rådande ända sedan mitten av 1980-talet. Den senaste uppskrivningen av yenen har reducerat det fortfarande väldiga japanska handelsbalansöverskottet mot USA och bidragit till den japanska ekonomins försvagning. Det är dock svårt att tänka sig att någon annan aktör (här är det i så fall EU som kommer ifråga) skulle kunna ersätta Japan som den amerikanska ekonomins dominerande kreditgivare inom en överskådlig framtid.

Utvecklingen av kapitalackumulationen har inte följt ett likartat förlopp i Triadens tre poler (se figur 2). USA uppvisar en svag ackumulation fram till början av 1990-talet, följt av en stark återhämtning. För Japan och EU når tvärtom ackumulationsgraden en topp i början av 1990-talet, följt av en skarp nedgång och därefter en endast mycket tveksam återhämtning.

Den avgörande frågan för den närmaste framtiden är om de båda kurvorna återigen kan komma att uppvisa en samtida positiv utveckling. I så fall skulle dynamiken i den amerikanska ackumulationen kunna dra med sig Japan och EU i ett allomfattande ekonomiskt uppsving, ett uppsving som i dag inte verkar troligt.

USA har i varje fall varit framgångsrikt i sina försök att pådyvla övriga världen sitt eget recept för liberalisering av handel och kapitalrörelser, framför allt i och med skapandet av WTO (World Trade Organisation), GATT:s efterföljare, med skärpta befogenheter mot protektionism och kapitalreglering. Nyligen har man också försökt att genomdriva det så kallade MAI-avtalet, ett avtal som drastiskt skulle reducera enskilda länders möjligheter att belägga utländska investeringar med restriktioner. Glädjande nog har MAI mött ett starkt folkligt motstånd (avtalets undertecknande, här inom OECD:s ramar, har skjutits upp, ö.a.).

Överhuvudtaget ser vi en tendens till att USA, Japan och EU alltmer begagnar sig av imperialistisk politik av det mer klassiska slaget. Exempelvis har man opponerat sig mot försöken att utveckla Mercosur – ett frihandelsområde i Latinamerika, inkluderande Brasilien, Argentina och Uruguay – med förevändningen att det skulle lägga hinder i vägen för de fria kapitalrörelserna.

SAMMANFATTNING Det kapitalistiska världssystemet har inte lyckats lägga grunden till en ny lång våg av expansion. Dels klarar systemet inte av att säkerställa en uthållig generell efterfrågetillväxt (löneökningar) och dessutom strukturerar kapitalismen världsekonomin på ett sådant sätt att skarpa nedgångar regelbundet hemsöker olika delar av världen. Den kapitalistiska ekonomin sitter fast i en svacka av mer utdraget slag än någonsin tidigare. Den nuvarande konjunkturen, som utvecklas på basis av en överproduktionskris, kan svårligen ses som början på ett nytt långsiktigt uppsving. Emellertid kan vi inte heller se att den nuvarande konjunkturen med automatik skulle leda fram mot en slutgiltig kollaps. Den mest troliga utvecklingen är en allmän uppbromsning under 1999, en uppbromsning som kanske kommer att överskuggas av höga profiter i några av ekonomins huvudsektorer. Det i sin tur kan komma att framkalla en öppen kris för det nyliberala projektets legitimitet.

Översättningen från International Viewpoint nr 300, maj 1998: Anders Karlsson

ANNONS

"Den här historien har allt. Utom ett slut.... *Mörkläggning* är lika grundlig som den är förfärande i sitt två tjocka volymer långa blottläggande av Statsmakten och Palmemordet."

RAGNAR STRÖMBERG, AFTONBLADET 2 APRIL 1997

"Man följer därför också hans resonemang med en viss vaksamhet; desto mer oroande är det att efter hand inse att titeln också har viss täckning i fakta. Wall har följt utredningen med en systematik som gör hans bild svår att vifta undan."

LARS LINDER, DAGENS NYHETER 1 APRIL 1997

Mörkläggning *är en hisnande berättelse om Sveriges mest märkliga mordutredning. Frilansjournalisten Gunnar Wall har skrivit om Palmeutredningen sedan hösten 1987. Det började med artiklar i veckotidningen internationalen och slutade med en bok på nära 1 000 sidor. Varför misslyckades utredarna gång på gång?*

Beställ boken direkt från förlaget. *Mörkläggning – Statsmakten och Palmemordet*, del 1 och 2. 385 kronor plus 60 kronor i porto. Postgiro 78 86 58–3, Bokförlaget Kärret.

Bild: BIRGITTA LAGERLÖF

Sveket mot kvinnorna

Frågan om kvinnomakt är ett spöke som går igen... I olika skepnad med delvis nya frågor, men i grunden samma innehåll, vaknar den till liv gång på gång. Den ständigt återkommande diskussionen om klasskamp och/eller kvinnokamp tar sig nya former och uttryck, och lämnar få personer oberörda. Efter ett feministiskt uppsving i början av 90-talet, som vände över i en diskussion om särart, har frågan om kvinnors villkor åter trängts ut i marginalen. Inför årets val ser det inte ut som vid förra valet, kvinnofrågorna står inte på dagordningen, skriver Liz Engberg. Med utgångspunkt från Petra Ulmanens bok (S)veket mot kvinnorna diskuterar hon kvinnorörelsens begränsningar och dess framtid.

Bild: BIRGITTA LAGERL

INFÖR 1994 ÅRS VAL hade Stödstrumporna, med Maria-Pia Boëthius, Agneta Stark och Ebba Witt-Brattström som ledande namn, bildats och verkade för en ökad kvinnorepresentation i politiken. Med hotet om att bilda ett kvinnoparti ville de tvinga de etablerade partierna att öka andelen kvinnor i de politiskt valda församlingarna. Stödstrumporna spåddes stor framgång i de opinionsundersökningar som massmedierna lät göra. De politiska partierna bjöd över sig själva för att visa sin kvinnovänlighet, och för att avvärja hotet om ett kvinnoparti.

Kvinnorepresentationen ökade också markant i riksdagen, liksom i kommunala församlingar efter 1994 års val. Och Mona Sahlin blev både jämställdhetsminister och vice statsminister. Nu skulle politiken bli mer kvinnlig. Flera ledande stödstrumpor drogs in i det politiska arbetet på hög nivå, bland annat som politiskt sakkunniga i kanslihuset. Och sedan blev det tämligen tyst i debatten samtidigt som stora nedskärningar inom offentliga sektorn och kännbara ekonomiska försämringar för framför allt låglönegrupperna genomfördes av den nya (s)-regeringen. Från de tidigare så aktiva stödstrumporna hördes inte mycket. Vad var det som hände, och varför?

OM DETTA SKRIVER journalisten och debattören Petra Ulmanen i sin bok *(S)veket mot kvinnorna och hur högern stal feminismen*. Boken handlar om Stödstrumpornas uppgång och fall, om högeroffensiven mot feminismen och om 90-talets debatt om den nyliberala och konservativa »feminismen«. Jag rekommenderar läsning av boken som är lättillgänglig och klargörande kring en för kvinnokampen viktig tid.

Jag har här valt att främst diskutera en begränsad del av boken, nämligen frågan om hur kvinnorörelsen i allmänhet, och Stödstrumporna i synnerhet, har organiserat sig. Stödstrumporna var organiserade i ett nätverk, en löslig organisationsform som blivit populär inom kvinnorörelsen på senare år. Tanken med nätverk är att slippa en tungrodd organisation och den byråkrati den för med sig. Stödstrumporna växte fram genom att tio kvinnor samlades hemma vid ett köksbord första gången. De tio bjöd sedan med sig nya kvinnor som de trodde var intresserade, och så vidare. För att nå så stor bredd i nätverket som möjligt samlades de kring några få gemensamma krav. Stödstrumporna använde mötesformer med roterande ordförandeskap och »rundor« där alla fick säga sin åsikt, och de strävade efter att nå konsensusbeslut.

För Stödstrumpornas del var det grundläggande kravet »Halva makten, hela lönen«. D innebar att man skulle arbeta för att kvinn skulle utgöra hälften i politiska församling och för det gamla feministiska kravet på »lil lön för lika arbete«.

Stödstrumporna bestod av kvinnor var många arbetade på viktiga poster i samhäll med ett politiskt spektrum från vänster till mi ten, men med en övervikt av kvinnor med vän tersympatier. Journalister var en domineran grupp. Från början skulle nätverket vara her ligt, eller halvhemligt. Tanken med det var a det skulle bli en påtryckarorganisation. M hotet om att bilda kvinnoprati skulle m tvinga fram en ökad kvinnorepresentation ino de etablerade partierna. Detta lyckades ju ock delvis.

Nätverkstanken kan kännas lockande. Det mer lättorganiserat och mindre otympligt än »vanlig« öppen organisation med styrelse, sta gar och protokoll. Kvinnorörelsen har anamm denna organisationsform och kvinnliga nätve med olika innebörd har på 80- och 90-talet u gjort den största delen av kvinnorörelsen. E nätverk kan dels vara ett forum där man träff och utbyter erfarenheter med andra kvinn som är i samma situation, och dels ett forum f att driva olika frågor.

Men det finns baksidor med nätverken. E sådan är att det är en odemokratisk organis tionsform. Det blir tydligt om man vänd

EN ARTIKEL AV LIZ ENGBERG

Liz Engberg är socialarbetare i Göteborg och tidigare medlem av Röda Rummets redaktion.

blicken mot ett annat exempel, ett manligt nätverk som Rotary, där viktiga beslut fattas utan möjlighet till insyn för många av dem som berörs av besluten. Det kanske kan verka absurt att jämföra Stödstrumpor och andra kvinnliga nätverk med Rotary, men det är ett sätt att ställa nätverkstanken på sin spets.

Petra Ulmanen berör denna fråga i boken. Stödstrumporna var själva medvetna om riskerna att framstå som odemokratiska. Men med anledning av att det var ont om tid inför valet ansåg de ändå att fördelarna övervägde. Flera av Stödstrumporna hade på 70-talet varit aktiva i Grupp 8, och ville då de startade Stödstrumporna undvika att upprepa gångna misstag.

Grupp 8 var från början en liten sluten grupp, som sedan öppnade sig och bildade en större riksorganisation med lokalgrupper runt om i landet. Grupp 8 utvecklades till en tungrodd organisation som drogs in i vänsterrörelsens motsättningar. Och från att ha varit populära i massmedia utsågs Grupp 8-kvinnorna sedan till den tidens »häxor«.

Ett annat problem är hur den interna demokratin fungerar inom ett nätverk. En risk med nätverk där konsensustänkande råder kan bli att alla konflikter och meningsskiljaktigheter trycks ner. Det saknas forum för debatt och internkritik. Ett effektivt nätverk som arbetar under tidspress har inte tid med konflikter. Risken finns att rädslan för kritik kan komma att kväva rörelsen. Å ena sidan finns ambitionen att alla ska få lika stort utrymme, allas röst ska höras och alla ska bestämma. Men å andra sidan har man inte tid med långa diskussioner. Risken är att oliktänkande tystnar, vilket också delvis var vad som hände i Stödstrumporna enligt Petra Ulmanen. Stödstrumporna blev massmedialt högintressanta och började också möta kritik och motstånd. Det var viktigt att stå enade utåt.

EFTER VALET FICK flera ledande Stödstrumpor poster som politiskt sakkunniga hos Mona Sahlin. Regeringens politik, som riktade försämringar mot de låginkomsttagare och grupper av kvinnor som stödstrumporna sagts sig tala för, ifrågasattes nu i mycket liten utsträckning av dessa stödstrumpor. Åtminstone framförde de ingen offentlig kritik.

Och när sedan Mona Sahlin-affären drog igång i massmedia trädde flera ledande stödstrumpor fram till hennes försvar. Det skedde inte direkt i Stödstrumpornas namn, men fick ändå stora återverkningar på Stödstrumpenätverket, som nu alltmer ansattes av massmedias kritiska blickar.

Med tanke på massmedias i grunden sexistiska inställning till kvinnofrågor var det många feminister som ännu drog sig för att offentligt framföra sin kritik mot de ledande stödstrumpornas agerande. Petra Ulmanen var en av dem som till sist beslöt sig för att göra det. Men det var efter mycken vånda, vilken hon beskriver i boken: »det finns en tyst överenskommelse bland feminister att inte kritisera varandra offentligt, som i detta fall måste brytas för att inte kvinnorörelsen ska undermineras.«

Nina Lekander, som själv varit stödstrumpa, hade i samma veva gjort ett reportage i *Expressen* om »Uppsugningens dilemma« som handlade om ledande stödstrumpors intåg i kanslihuset. Reportaget möttes av starka reaktioner.

Lekander anklagades bland annat för att ställa kvinnogrupper mot varandra. En »högt i tak«-debatt startade inom kvinnorörelsen.

PETRA ULMANEN BESKRIVER det så här: »Högt i tak-debatten kan ses som en reaktion på Stödstrumpornas strategi att enas kring ett fåtal angelägna frågor och lägga de som man inte kunde enas om åt sidan, eller om man så vill sopa meningsskiljaktigheterna under mattan så länge för att kunna hålla enad front utåt och säga sig tala för alla kvinnor. Det visade sig vara en mycket framgångsrik strategi för stödstrumpornas syften under en begränsad tid, men sedan kom reaktionen från de egna leden: De kritiska synpunkter som hela tiden funnits där, men som tystats ner av rädsla för att 'svika saken' bubblade till slut upp och bidrog till den tystnad och tillbakagång som skulle komma att sprida sig kring allt som hade med jämställdhet och feminism att göra.«

Kritiken bemöttes av Maria Pia Boethius med att »i denna svåra tid är det inte lämpligt att hätskt angripa varandra«. Och just där ligger det ständiga dilemmat. Å ena sidan finns det en risk att även den mest konstruktiva inomfeministiska kritik snappas upp av media och används som argument mot kvinnorörelsen. Men å andra sidan är ju tiden ständigt »svår«, och behåller man locket på så kvävs hela rörelsen.

Ulmanen konstaterar i boken att »kvinnorörelsen är vad jag vet den enda folkrörelse som saknar ett eget, offentligt och kontinuerligt forum för diskussioner, där olika grupper kan mötas och enas kring vissa frågor«. En lärdom som ständigt behöver upprepas är att man inte får luta sig allt för mycket mot den eventuella gunst man för tillfället har i massmedia. Att förvänta sig en rättvis, opartisk behandling i de borgerliga, mansdominerade medierna är meningslöst. Kvinnorörelsen har stora problem när massmedia blir den enda nationella plats där viktiga kvinnofrågor tas upp till debatt. Urvalet av frågor som tas upp och vilka som får komma till tals styrs i slutändan av helt andra krafter än de närmast inblandade.

Detta fick också Stödstrumporna bittert erfara. Historien om Stödstrumporna kom att få många likheter med Grupp 8. Även Stödstrumporna gick från att vara omhuldade av massmedia till att förpassas ut i kylan. Kvinnorörelsen behöver, som Petra Ulmanen mycket riktigt påpekar, skapa sig sitt eget forum för att kunna föra en öppen och konstruktiv debatt.

I ETT SLUTET NÄTVERK, som Stödstrumporna, riskerar man också att förlora kontakten med människorna, kvinnorna utanför nätverket. Stödstrumporna bestod till största delen av kvinnliga akademiker, och allt eftersom de drogs in i sina nya arbeten på de höga poster de fick kom de längre ifrån de kvinnliga låglönegrupper som de sagt sig företräda.

En del av dessa problem, konflikträdsla, fjärmande från dem man företräder med mera, riskerar ju att inträffa även i öppna demokratiska organisationer, men möjligheten att upptäcka dem och åtgärda problemen är då så mycket större.

Ett annat problem med nätverk, som Ulmanen inte berör närmare i sin bok, är att de riskerar att bli flyktiga. Man fokuserar på någon fråga, arbetar med den, löses upp, eller bildar nya nätverkskonstellationer. Det blir inget beständigt eller långsiktigt över det. En kvinnorörelse som helt bygger på nätverk blir därför mycket fragmentarisk. Efter att man »golvas« av massmedia, eller när de enskilda medlemmarna tröttnar, så upplöses nätverken och den kunskap och erfarenheten man fått blir bara till personliga erfarenheter, inte till samlade erfarenheter som rörelsen sedan kan bygga vidare på.

Det vore dock fel att helt förklara Stödstrumpornas nedgång och fall med dess organisationsformer. Självklart finns andra viktiga förklaringar, som massmedias makt, och kvinnomaktens ständiga hotfullhet för det bestående, som Petra Ulmanen beskriver i boken. Och visst finns det mycket viktigt och positivt att hämta från de erfarenheter som gjorts i olika kvinnonätverk. De fyller sin kanske främsta funktion som forum för att utbyta tankar och erfarenheter. Men jag tycker ändå kvinnorörelsen i större grad behöver göra sig medveten om riskerna med att bara finnas i form av nätverk.

SJÄLV SKULLE JAG vilja se de olika kvinnonätverken som ett komplement till en öppen, bred och demokratisk kvinnorörelse. En kvinnorörelse som har sin bas i kvinnors vardag, i kampen mot social nedrustning och ökade ekonomiska orättvisar, mot det sexualiserade våldet, med mera.«Kvinnorörelsen behöver en egen gemensam idépolitisk organisation med en nationell bas och gemensamma kanaler för att bygga upp den kontinuitet, styrka och erfarenhet som krävs för att kunna påverka vare sig man agerar som utomparlamentariska påtryckare eller inifrån de politiska strukturerna«, skriver Petra Ulmanen i boken. Jag håller helt med.

Vem kan då ta initiativet till en sådan rörelse? På den frågan finns nog inget enkelt svar, initativen måste komma från många grupper av kvinnor, underifrån. Och en av de kvinnor som säkert skulle kunna ge ett viktigt bidrag är Petra Ulmanen själv, som också är redaktör för en kvinnotidskriften Bang. När drar arbetet igång, Petra? ●

(S)veket mot kvinnorna och
hur högern stal feminismen
Petra Ulmanen
Atlas förlag 1998

Kommunistiska manifestet 150 år

Det är något paradoxalt med den plötsliga berömmelse som kommit Kommunistiska manifestet till del i samband med dess 150-årsjubileum. Alla media med någon självaktning uppmärksammar Manifestet. TV och radio gör program och den gratistidning som delas ut i Stockholms tunnelbana – Metro – ägnar det ett helt uppslag. Olika grupper inom vänstern har givetvis också levererat sina hyllningar till rörelsens urkund framför alla andra. Med varierande insiktsfullhet och kunskap har dess aktualitet betonats. Men det är inte enbart den föregivet marxistiska vänstern som hyllar Manifestet. Även ledande företrädare för socialdemokratin har tagit bladet från munnen och med diverse brasklappar betygat sin vördnad inför den moderna arbetarrörelsens främsta dokument.

DET HAR VISSERLIGEN gjorts försök att koppla ihop Manifestet med stalinismen, men det har inte varit särskilt vanligt. Olle Sahlström från LO idédebatt påstod sig vid ett möte på ABF-huset i Stockholm i slutet av februari, anordnat av veckotidningen *Internationalen,* kunna se en rak linje från Manifestets kritik av sin tids olika avarter av socialism till Stalins kaserndiktatur. Övriga deltagare i panelen, Göte Kildén från Socialistiska partiet och Daniel Ankarloo från tidskriften *Motströms,* kunde dock inte instämma, vilket även gällde för publiken.

Samma sträng slogs dock an av Maria Bergom-Larsson under en paneldebatt vid årsmötet i april för Arbetarnas Kulturhistoriska Sällskap (AKS). AKS har på initiativ av två av sina medlemmar – Mats Einarsson och Folke Olsson – och i samarbete med Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek publicerat en bok om jubiléet på LO:s nystartade förlag Atlas. Boken presenterades vid årsmötet genom en diskussion under Gunnar Fredrikssons ledning och med Bergom-Larsson, LO:s avtalssekreterare Hans Karlsson och v-riksdagsmannen Hans Andersson som övriga deltagare.

Hans Karlssons påstående att han är marxist är bara en del av det paradoxala med hyllningarna till Manifestet. En av topparna i den socialdemokratiskt ledda Landsorganisationen säger sig vara marxist! Den svenska socialdemokratins ledare har alltid skrutit med sina usla kunskaper i marxismen. Tage Erlander brukade på sin tid villigt erkänna att han aldrig läst *Kapitalet* och att Viktor Rydbergs dikt *Grottesången* betytt mer för honom än Marx skrifter.

Den nya boken innehåller förutom de fjorton uppsatserna även den första egentliga översättningen av Manifestet till svenska, Axel Danielssons gamla översättning från 1886, men är också försedd med en förteckning över alla andra svenska utgåvor och översättningar. Bokens texter är av varierande värde och intresse, men flera är värda mer utförliga kommentarer. En genomgående brist är luckorna i det historiska sammanhanget.

Liksom så många gånger förr läses historien bakåt – i stället för att åtminstone försöka utgå ifrån det sammanhang i vilket Manifestet tillkom, utgår man ifrån att Marx och Engels hade samma betydelse då som nu. Deras väg till kommunismen och den tidens kommunistiska rörelse berörs bara i förbigående. Därmed försvinner den kontinuitet som ändå finns från den jakobinska kommunismen i franska revolutionens kölvatten och fram till de grupper som Marx och Engels arbetade med och i. Manifestet framträdde inte som en deklaration av två revolutionärer i 20-årsåldern, som senare fick världshistorisk betydelse, utan som en sammanfattning av en revolutionär grupps åsikter (Kommunistiska Förbundet).

I DET INLEDANDE bidraget spårar Gunnar Fredriksson på ett kompetent men inte alltför intresseväckande sätt marxismens filosofiska rötter i den franska upplysningsrörelsen. Sven-Eric Liedman diskuterar däremot på ett intressant men långtifrån invändningsfritt sätt marxismens idéhistoriska betydelse. Han hänvisar främst till den Marx som på senare år lyfts fram av två uppmärksammade böcker: Marshall Bermans *Allt som är fast förflyktigas*, en titel som hämtats ur Manifestet, samt den franske filosofen Jacques Derridas *Spectres de Marx*. Berman koncentrerar sig på Marx som kritiker av kapitalismen, medan Derrida för sin del vill se en Marx som hävdar »ett obönhörligt etiskt krav på rättvisa«.

Liedman menar att dessa två Marx under ett antal år kommit i skymundan för den Marx som utlovade paradiset på jorden – en Marx som inte är alltför framträdande i skrifterna och som hela tiden utsätts för kritik av den skeptiske, antiutopiske Marx. Genom sin anslutning – den må har varit kritisk och skeptisk men var inte desto mindre verklig – till den urvattnade stalinismen i vpk:s form har Liedman under många år kommit att identifiera »paradisskaparen« Marx med Sovjetunionen. Därför dömer han denne Marx som en Marx som »entydigt fick fel«.

Liedman har gjort betydande insatser för att introducera Marx skrifter (exempelvis antologin *Människans frigörelse* 1965, senaste uppl. 1995, och *Grunddragen i kritiken av den politiska ekonomin* 1971). Han har också skrivit ett stort arbete om dialektiken och naturvetenskaperna (*Motsatsernas spel,* 1977).

LIEDMAN HAR FÖRVISSO inte övergett Marx, men han vill betona andra delar av Marx verk än de som han anser diskrediterade av stalinismens sammanbrott: den Marx som reser ett etiskt krav på ett rättvist samhälle och den Marx som så träffande analyserar kapitalismens utveckling. De tragiska erfarenheterna av stalinismen har fått honom att radikalt ifrågasätta marxismens förmåga att visa vägen till ett annat och klasslöst samhälle. I ett avsnitt om »den sakrala politiken« diskuterar Liedman hela den

EN ARTIKEL AV PER-OLOF MATTSSON
Per-Olof Mattsson är fil dr i litteraturhistoria vid Stockholms universitet och medverar regelbundet i röda rummet.

långa tradition i modern historia som kännetecknas av tanken att människan med politikens medel skulle kunna förverkliga det löfte som religionen utformat om ett framtida samhälle präglat av lycka och överflöd – landet av mjölk och honung.

Det är verkligen sant att många föreställningar hos olika socialistiska teoretiker och inom arbetarrörelsens olika riktningar har präglats av ett slags kvasireligiösa idéer om en konflikt- och problemfri framtid. Men när Liedman påstår att oktoberrevolutionen 1917 utvecklade föreställningen om en världslig, sekulär religion till fulländning, går han dock för långt. Religiösa riter började efterliknas först vid mitten av 20-talet (exempelvis Stalins tal vid Lenins död), vilket framgår av exempelvis Nina Tumarkins utmärkta studie av Leninkulten (*Lenin Lives! The Lenin Cult in Soviet Russia,* 1997), en utveckling som ägde rum under starkt motstånd från delar av bolsjevikpartiet, inklusive Lenins egen släkt och familj.

Det är sorgligt att Liedman anammat flera av de tankegångar som trummats fram i den nyliberala offensiven mot marxismen under senare år. Det uppstår uppenbara problem när han ska beskriva det bättre samhälle han trots allt eftersträvar, nu när han avskrivit socialismen. Men han håller inte desto mindre fast vid att Marx idéer kan vara »ett viktigt korrektiv till den härskande nyliberalismen«. Liedman blir svaret skyldig på frågan om vilka idéer eller principer, eller vad man vill kalla det, som ska vägleda den genomgripande samhällsförändring han själv ändå förespråkar. Den »uppdaterade« marxism som hans bidrag mynnar ut i besvarar inte heller frågan om vilken kraft som kan genomföra förändringen.

RUNE NORDIN HÄVDAR i sin text motsatsen – Stalins välde var ingen förverkligad socialism, ingen marxism i praktisk tillämpning. Den insikten har en minoritet bland marxister och socialister argumenterat för i många årtionden, dock utan större gehör. Kan det vara så att insikten långsamt börjar sprida sig att stalinismen är väsensskild från marxism och socialism? Låt oss hoppas det. Nordins bidrag är lite för rapsodiskt och för ambitiöst – att täcka in hela arbetarrörelsens idéhistoria på tretton sidor – och det är exempelvis svårt att följa redogörelsen för skillnaderna mellan den tyska vänstern 1914–18 (Spartacusbund) och de ryska bolsjevikerna. Men det är klädsamt att en socialdemokrat erkänner att »ledande socialdemokrater« inte var utan skuld till morden på Rosa Luxemburg och Karl Liebknecht.

Sven Ove Hansson har tidigare skrivit ett omfattande arbete om demokratins betydelse hos Marx och Engels (*Marx och Engels i politiken: Demokratins roll i deras politiska och vetenskapliga verksamhet,* 1976), ett föga övertygande försök att förvandla de två revolutionärerna till föregångare till dagens socialdemokrati med dess socialliberala politik. Hansson behandlar Manifestets politiska strategi i ett perspektiv där dagens urholkade borgerliga demokrati är »ungefär« detsamma som arbetarklassens herravälde i Manifestets terminologi.

Bland alla de studier som tveklöst tillbakavisar en sådan tolkning kan nämnas tredje volymen av Hal Drapers *Karl Marx's Theory of Revolution* (1986), som ägnas åt begreppet proletariatets diktatur. Draper går minutiöst igenom termens betydelse under den tid som Marx och Engels var verksamma och samlar och tolkar de av eftervärlden kända ställen där de två använder termen eller snarlika uttryck.

Draper kan inte finna något som helst stöd för att arbetarklassens herravälde skulle vara detsamma som borgerlig demokrati. I stället betonar han just det som står i Manifestet: att vinnandet av demokratin är det »första steget« i arbetarrevolutionen. För Hansson är det första steget lika med det sista, någon arbetarrevolution kan han inte föreställa sig. För att nu inte tala om de hemska saker som Manifestet föreslår som omedelbara uppgifter för de framskridna ländernas revolutioner 1848: expropriering av jordegendomen, starkt progressiv beskattning, arvsrättens avskaffande, kreditens centralisering i statens händer och så vidare.

Hur ska den som på allvar försöker få ihop den moderna socialdemokratins politik med Manifestets förslag till åtgärder kunna annat än avfärda formuleringar som »despotiska ingrepp i egendomsrätten och de borgerliga produktionsförhållandena«? De socialdemokratiska regeringarnas vördnad inför de parlamentariska valens monopol på att uttrycka löntagarnas vilja – för att inte tala om krypandet inför den privata äganderätten – kan inte med bästa vilja i världen förenas med den revolutionära politik som Marx och Engels förespråkade.

Hanssons slutsats är att Manifestets politiska strategi var död mindre än ett halvår efter att det skrivits. Utan tvekan var den specifika tillämpningen av strategin för den europeiska revolutionen åren 1848-50 snart överspelad, men strategin som sådan – behovet av en övergångsregim till det klasslösa samhället – var långt ifrån död.

MANIFESTETS TIO PROGRAMPUNKTER har legat till grund för senare tiders försök av revolutionära socialister att formulera program som kan peka ut vägen för kapitalismens störtande. Det räcker med att peka på Kommunistiska internationalens programdokument från 20-talets början eller Fjärde internationalens program från 1938, för att se att den politiska strategin i modifierad form lever vidare som det programmatiska uttrycket för att arbetarrevolutionens mål inte kan delas upp i ett antal »dagskrav« och det »socialistiska slutmålet«, ett slutmål som aldrig realiseras.

Sociologen Kent Lindkvist försöker i sitt bidrag utreda Manifestet som »teori och arbetarrörelseideologi«. I den snåriga argumentationen (sådant som »Erfurtprogrammets attentionism«) går det ändå att urskilja en del påståenden, varav några är ordentligt mystifierande. Vad sägs till exempel om följande: »Marxismen-leninismen under perioden 1921-35 såg arbetarklassen i de kapitalistiska länderna som tillfälligt förlorad för revolutionen.« Ett helt obegripligt påstående!

Grundproblemet i Lindkvists text är att han inte alls skiljer mellan stalinism och marxism. För honom är den kommunistiska rörelsen helt enkelt lika med den stalinistiska. I en tabell – vars plats kanske kan försvaras i en text för sociologiska fackmän och -kvinnor, vill Lindkvist visa hur korrelationerna mellan Manifestet och olika socialdemokratiska program, både tyska och svenska, ser ut. Metoden är dock haltande eftersom den bygger på de tio »mest frekventa ideologiska uttrycken«. Slutsatsen att den svenska socialdemokratins och kommunismens program uppvisar en »nollkorrelation« med Manifestet enligt undersökningens definition är inte särskilt förvånande.

Det finns faktiskt flera marxistiska traditioner – och inte enbart den trotskistiska – som konstaterat detta för länge sedan. Den har varken behövt tabeller eller sociologisk terminologi utan har genom analyser av socialdemokratins och stalinismens program och praktik för länge sedan kunnat konstatera att »korrelationen« är mycket liten, för att inte säga obefintlig. Lindkvist hävdar att det bestående intrycket av Manifestet är dess beskrivning av »bourgeoisins maktutövning«. Slutligen anslår han en pessimistisk ton: arbetarrörelsens strategier och ideologier har alla »förflyktigats« under bourgeoisins dominans.

DE INTRESSANTASTE BIDRAGEN i boken härrör – något förvånande – från forskare med stark förankring i 60- och 70-talets vpk. Därmed inte sagt att deras slutsatser alltid är övertygande eller i Manifestets anda, men de representerar – förutom C H Hermansson, som i hög grad bara bekräftar Manifestets analys – ett slags nytänkande inom ramarna för den speciella reformism som utvecklades av den svenska stalinismen under tiden efter andra världskriget.

Ekonomhistorikern Lars Herlitz genomgång av vision och verklighet är intressant och tankeväckande. Han är väl medveten om att lönearbetet – och följaktligen lönearbetarna – inte minskar utan ökar i världsskala. Han är även medveten om behovet av ett nytt manifest för dagens arbetarrörelse, ett manifest som visar hur socialismen ska kunna skapas utifrån dagens förutsättningar. Jag är inte säker på att våra uppfattningar överensstämmer om hur detta manifest skulle skrivas, men det är viktigt att ställa uppgiften.

Den redan nämnda Maria Bergom-Larssons bidrag lämnar mycket övrigt att önska. De insikter som Manifestet en gång förmedlade till henne har i dag skymts av diverse moraliserande kritik av kollektivismen som sådan.

I en häpnadsväckande formulering – utan varje bevisföring – drar Bergom-Larsson slutsatsen att Marx och Engels vision av kommunismen förverkligades i stalinismens form. Hennes huvudargument är att Manifestet bara utgör en spegelbild av den kapitalism som det analyserar, och bygger därmed vidare på den så kallade Frankfurtskolans kritik av marxismen. Boven i dramat, enligt Adorno och andra inom Frankfurtskolan, är att Marx okritiskt hyllade arbetets och produktionens värden och därmed glömde annat, exempelvis kultur. Men är inte detta en hämningslöst förenklad analys utan varje möjlighet att förklara stalinismens uppkomst? Kan historien verkligen bestämmas av en enskild teoretikers brister eller handlar det om sociala krafter?

Bergom-Larsson tar också hjälp av Lars Ahlins roman *Tåbb med Manifestet* för att förklara sin ståndpunkt. Hennes uppfattning om innebörden av Ahlins roman är bara ytterligare ett exempel på hur felaktigt den ofta uppfattas.

För mig är det en roman som skildrar hur den unge arbetaren Tåbb upptäcker att Manifestets text inte är en religiös text som determinerar honom som individ, utan en analytisk text som beskriver abstrakta utvecklingstendenser.

När Manifestet talar om att de arbetslösa

genom att ryckas loss ur arbetarklassens vardag utsätts för faran att i trasproletariatets form bli »reaktionens verktyg«, uppfattar Tåbb detta som en dom mot honom personligen, som en förutsägelse om hans egen framtid. Det han upptäcker är dock att kapitalismens och klasskampens allmänna utveckling – vilket är det som beskrivs i Manifestet – inte kan sätta hans egen moral och hans eget omdöme ur spel. När han just är i färd med att delta i ett inbrott i en Konsumbutik (ingen tillfällighet!), säger hans egen moral ifrån – detta skulle vara en osolidarisk handling.

Det största problemet med Bergom-Larsson kritik av Manifestet är dock att hennes eget alternativ till marxismens politiska strategi är så tunt och osannolikt. Hon hänvisar till Eyvind Johnsons Krilonböcker och deras betonande av samtalets betydelse: »Att samtala fram en ny värld, det var metoden.« Utan att på något sätt nedvärdera betydelsen av givande samtal, så är det väl ändå inte mycket till politisk strategi. Men det kanske inte är meningen, det kanske bara är en privat strategi för intellektuella.

GRO HAGEMAN GÖR i sitt bidrag en genomgång av kvinnofrågans ställning i arbetarrörelsens historia och arbetarkvinnornas roll i Manifestet. En del av hennes argumentation är grundläggande och viktig, men en del annat är en produkt av den postmodernistiska kritiken av marxismen. Hon hävdar bland annat att »socialister med politisk makt«, vad det nu är, genom att tilldela proletariatet en privilegierad ställning som den revolutionära klassen kunnat legitimera maktmissbruk och kunnat ta patent på sanning och moral.

Det råder ingen brist på sådana exempel i arbetarrörelsens historia, men kritiken måste konkretiseras och fenomenets sociala orsaker – kapitalismens oundvikliga uppdelning av arbetarklassen i olika skikt – måste tillmätas en avgörande roll i förklaringen. Det är därför inte bara de manliga arbetarnas fel – alltså en subjektiv fråga – utan också något som produceras av kapitalismens utveckling.

Lars Ingelstam, professor i teknik och social förändring, formulerar en intressant rad nya uppgifter inför inför nyliberalismens stormanlopp. Hans dom över vänstern är hård: »Med vänsterns medgivande håller vi på att få en samhällsutveckling som riktar in människornas ansträngningar på sådant som de inte behöver, medan det samtidigt förklaras för dem att vad de behöver det kan de inte få.«Det är ovärdigt att ge upp, säger Ingelstam – förutom »karska torgmötesappeller« behöver vi även en ny samhällsförståelse, en social ingenjörskonst som bärs av sociala mål och politisk mobilisering av alla som behöver det demokratiska samhället som buffert mot de ekonomiska krafterna.

Ingelstam resonerar om det postindustriella samhället och att detta samhälle skapar två dilemman: a) tekniska och industriella framsteg leder nu inte till mera arbete utan mindre arbete, b) de mänskligt angelägna tjänsterna framstår som allt dyrare och hotar att trängas ut.

När det gäller arbetet berör Ingelstam en märklig historisk paradox: den nu så omhuldade flexibiliteten föregicks av 40- och 50-talets kampanjer – från både LO och SAF – mot »hoppjerkor«, det vill säga arbetare som bytte arbetsplats för att få det bättre. Det som i går var den största synden är i dag den största dygden! Den ekonomiska tillväxten har fört oss till en situation där en i stort sett oförändrad mängd arbete successivt har fördelats på fler människor – som var och en har kortare arbetstid än tidigare. Under 1900-talet har volymen förvärvsarbetstid rört sig mellan 6,1 till 7 miljarder timmar, samtidigt har antalet förvärvsarbetande ökat från 2,3 miljoner (1900) till 4,5 miljoner (1990).

Den naturliga slutsatsen borde vara att arbetstiden måste minska i takt med att produktiviteten ökar. Så är dock icke fallet eftersom kapitalismen förvandlar även arbetskraften till en vara och därför skapar och kräver konkurrens om arbetstillfällena för att pressa ned priset på arbetskraften.

Den nyliberala politikens härjningar har också inneburit att arbetskraften fått en svagare ställning på marknaden än tidigare. Den moderna kapitalismens jakt på tidsvinster – alltifrån snabbmakaroner till just in time-produktion – kallar Ingelstam med all rätt för en väckelserörelse.

Ingelstams klarsyn – hans forskning är verkligen angelägen och väsentlig – mynnar dock ut i funderingar kring en ny strategi för klassamarbete – en ny modell för social ingenjörskonst. Målet bör vara att alla ska arbeta både i den materiella produktionen och i en »lokal offentlighet av organiserad medkänsla«.

Teknik och rationalisering kan friställa tid för socialt arbete, sådan är Ingelstams grundtanke. Men frågan är hur kapitalet ska kunna tvingas att acceptera en sådan förnuftig lösning när världsmarknaden flåsar det i nacken med sin konkurrens. Ingelstam blir svaret skyldig, men hans vision är bokens intressantaste.

SOCIOLOGEN HERMAN SCHMID har också bidragit med en intressant och tankeväckande text om kunskapskommunismen. Schmids grundtanke är att kapitalets jakt efter profit har förändrat det mänskliga arbetet på ett sådant sätt att det förebådar industrikapitalismens undergång. Ett nytt produktionssätt – som ännu är ofärdigt – är på väg att födas.

Industriernas produktion blir alltmer underordnad de nya sektorer inom ekonomin som producerar kunskaper och färdigheter. Med hjälp av olika textställen hävdar Schmid att Marx förutsåg den nya utvecklingen. Marx hävdade att arbetsvärdeläran skulle sättas ur spel när arbetet inte längre består av individuella delarbeten utan blivit en gemensam process, vilket det onekligen ligger en del i. Kunskapen har i formaliserad form blivit en betydande del av de flesta yrkesarbeten.

Utifrån dessa konstateranden menar Schmid att kunskapsproduktion i grunden är oförenlig med kapitalismen, privatägandet och varuformen. Arbetarklassens nyckelställning och starka position i produktionen har övertagits av symbolproducenterna – bärarna av de nya teknologierna. Med dessa konstateranden som bakgrund formulerar Schmid en skräckvision: symbolproducenterna blir en privilegierad överklass i nära samverkan med stat och kapital, samtidigt blir tjänstefolket ett underordnat och utnyttjat proletariat vars uppgift är att göra livet trevligt för de högutbildade.

Schmid erkänner att hans beskrivning är en utopisk fantasi vars uppgift främst är att ställa svåra frågor. Om den innehåller ett stort mått av sanning blir kampen om kunskapens organisering helt avgörande. Ska kunskapen domineras av storkapitalet eller ska den utvecklas till en gemensam resurs?, så ställer Schmid frågan.

Situationen är jämförbar med den 1847-48 och därför behövs det, enligt Schmids avslutande uppmaning, ett nytt manifest om kunskapens befrielse.

DEN URSPRUNGLIGE KONSTRUKTÖREN av det som »bidde en tumme«, det vill säga socialdemokraternas löntagarfonder under 70-talet, Rudolf Meidner, bidrar med en text till boken. Rubriken är i sammanhaget provocerande: Vad är det för fel med det kommunistiska manifestet?

Den materialistiska historieuppfattningen är en överlägsen metod för att analysera historiens gång, menar Meidner, och uppgiften att avskaffa klassamhället kvarstår. Socialdemokratins folkhem föreföll vara en väg dit, men det är en väg som tycks ha nått sitt slut nu när ett nytt spöke går genom Europa: hotet om två tredjedelssamhället.

Meidner kan inte godkänna Manifestets anvisningar om vägen till det klasslösa samhället. Världsrevolutionen är för honom en absurd tanke, möjligen tänkbar efter en atomkatastrof. Löntagarfonderna må ha gått i graven, men Meidner har inte gett upp sina tankar om kollektiv kapitalbildning som den enda utvägen. Meidners tanke delas som bekant även av andra vänstersocialdemokrater (till exempel Greider).

Löntagarnas eget ständigt växande kapital i pensionsfonderna måste användas för att bryta kapitalets makt, så lyder Meidners enkla recept. Men hur ska klassamhället kunna avskaffas genom att förvandla löntagarna till ett slags byråkratiskt styrd kollektivkapitalist? Kapitalismens ojämlikhet är ju en funktion av värdelagens verkningar – en obönhörlig tendens att skapa hierarkier på ekonomisk grund. Klassamhället kan inte avskaffas om inte hela kapitalismens system avskaffas – värdelagen, kapitalackumulationen, varuproduktionen etc.

I slutet av sin text argumenterar Meidner starkt för den så eftersatta internationaliseringen av arbetarrörelsen, främst den fackliga rörelsen. Arbetarrörelsen – och inte Manifestet – behöver förnyas, slår Meidner med all rätt fast.

BOKEN AVSLUTAS MED en redogörelse av Gerd Callesen för vedermödorna med att ge ut Marx och Engels manuskript, framför allt det så kallade MEGA-projektet (*Marx-Engels Gesamtausgabe*). Bland annat får vi veta att den engelskspråkiga utgåvan – *Collected Works* – lyckligtvis ser ut att fullbordas trots Sovjetunionens frånfälle.

Trots dess delvis splittrade innehåll och en del bidrags märkliga förhållningssätt till Manifestet, är boken ett intressant bidrag till den inte alltför ymniga litteraturen på svenska om marxismen. Den illustrerar nästan hela det spektrum av politiska uppfattningar som den svenska reformismen omfattar. Boken är dessutom mycket smakfullt utformad och försedd med en rad fina illustrationer. Det enda som saknas är en – eller ännu bättre flera – företrädare för den revolutionära tolkningen av marxismen, en tolkning med fast förankring i Marx och Engels egna verk och politiska verksamhet. ●

Manifestet 1848-1998
Kommunistiska Manifestet med kommentarer och analyser av 14 forskare och samhällsdebattörer
Atlas 1998

Det histioriska Saltsjöbadsavtalet skrivs under 1938.

Kan arbetslösheten konsumeras bort?

Vad har socialister att sätta emot »marknadens« herravälde? Vilken politisk och ekonomisk modell kan på allvar bli ett alternativ? Hur ser vägen framåt ut för arbetarrörelsen? På senaste tiden har vissa debattörer börjat återknyta till Keynes tankegångar. Men håller de? I detta debattinlägg ger Ove Holmström sin syn på detta. Han hävdar att vänstern fastnat i ett förlamande och alternativlöst folkhemstänkande och därför tvingas retirera för kapitalet.

I SNART TJUGO ÅR har vänstern saknat initiativförmåga i de stora samhällsfrågorna och en politisk strategi för att möta angreppen fran marknaden. Ideologiskt har den hängt kvar vid en allmän humanism och en allmänt socialliberal människosyn, något den ärvt från efterkrigstidens socialliberalism snarare än från socialdemokratin. Det har varit nyliberalismens epok alltsedan Thatcher och Reagan lade om rodret i början av 80-talet.

En massarbetslöshet som få eller ingen skulle trott vara möjlig bara för 15–20 år sedan är i dag ett permanent inslag i de flesta OECD-länder. Arméerna av arbetslösa som Karl Marx siade om i mitten av 1800-talet är i dag ett faktum. De återkommannde ekonomiska kriserna hotar allt oftare den ekonomiska stabiliteten i världskala. Man talar återigen öppet, i samband med den senaste Asienkrisen, om det oundvikliga i en ny depression. Marxismen som teori och kapitalismens tillkortakommande borde ha högsta aktualitet. Vänstern borde ha initiativet och idéerna, kapitalismen borde vara utsatt för attack. Men det är tvärtom vänstern som viker undan och retirerar.

Det är högerns verklighetsuppfattning som präglar analysen av krisen. Det är högerns lösningar som diskuteras. Det är enligt media och stora delar av det politiska etablissemanget, och även för debattörer långt in i arbetarrörelsen, inte en fråga om kapitalismens kris. Tvärtom är det för lite kapitalism som är orsaken till problemen. Det är marknaden som styr, och dess medicin är besk: sänk bolagsskatten, sänk arbetsgivaravgiften, sänk sjukersättningen, sänk a-kassan, sänk bidragen, chocknedskär i budgeten, privatisera de statliga bolagen, bolagisera kommunerna.

Marknaden har inte förtroende för politikerna. Nästa våg är på gång, avskaffa anställningstryggheten, avskaffa arbetstidslagar och ta bort miljölagstiftning, avreglera medbestämmandet och kastrera fackföreningarna. Den tredje vågen därefter vill avskaffa den politiska kontrollen över riksbanken, införa förbud mot skattehöjningar, avskaffa politikeras inflytande över energipolitik, sjukvård med mera. Marknaden har inget förtroende för den politiska demokratin. »Då får vi avskaffa demokratin«, svarar politikerna.

VAD ÄR DÅ ORSAKEN till att denna flodvåg från högern, och framför allt – varför möter den så lite motstånd? Är det massmedias fel, en okritisk och medlöpande journalistkår. Är det Sovjetunionens fall och dess förödande konsekvenser för alla alternativ till vänster. Eller ska ansvar sökas hos vänstern, dess strategi och ideologi.

Medias roll ska inte underskattas och det råder ingen tvekan om att den har stor makt, som regissörer, scenografer och i växande omfattning också recensenter av det som dyker upp på den mediala scenen. Makten och näringslivet har också lärt sig hur man ska få högavlönade politiska reportrar, med samma grundläggande värderingar och samma ekonomiska intressen att inte bita den hand som föder dem. En stor del av journalistkåren är i dag en del av den elit den är tänkt att kontrollera och kritisera. Men det är ändå ganska tveksamt om ens media sätter dagordningen, lobbygrupper, pressekreterare och PR-avdelningar från intresseorganisationer och näringsliv kan ganska lätt styra media dit man vill.

Sovjetunionens fall är då kanske av större betydelse. Det faktum att det inte finns något »socialistiskt« alternativ, oavsett hur skamfilat och oglamouröst det tidigare Sovjetunionen än var. Borgerligheten har inte heller försuttit en sekund i att sparka på liket och förneka alla fördelar som eventuellt funnits. Effekten har blivit att även de som tidigare kritiserat Östeuropa, men inte fullt ut accepterat rövarkapitalismen, även de har dragits med i Sovjetunionens fall.

Socialdemokratin som kan tyckas ha att vinna på »kommunismens sammanbrott« har till sin stora förskräckelse tvingats in se att man nu är vänsterextremister när man förespråkar någon form av solidariskt samhälle. Än mer problematiskt är det för liberalerna som i dag kläms ihjäl mellan en allt mer socialliberal socialdemokrati och en marknadsliberal höger.

NYGAMMAL POLITIK Nyliberalismen har varit den klart dominerande förklaringsmodellen och den teoretiska grunden för i stort sett alla politiska reformer eller rättare sagt den avregelering av politiken som genomförts i västvärlden. De senaste årtiondenas upprivande av välfärdsamhället har motiverats med utbudsekonomiska resonomang, så kallade *supply-side economics*. Denna politik forsätter också trots massarbetslösheten och de tilltagande ekonomiska krisern a.

Vänstern har haft svårt att bemöta denna anstormning. Det har varit i stort sett omöjligt att sätta sitt hopp till »Den första arbetarstaten« och ett socialistiskt alternativ som, inte minst då Sovjetunionens sista år kännetecknades av perestrojka och glasnost och en självkritisk inställning inom sovjetbyråkratin helt i linje med nyliberalernas marknadslösningar, bara gav nyliberalerna vatten på sin kvarn.

Vänstern led av avsaknaden av såväl alternativ politik som alternativ utopi. Inom den svenska vänstern blev det folkhemmet som fick stå ideologisk modell för eftersträvansvärda. I mångt och mycket har vänstern baserat sin politik på att backa långsammare än socialdemokratin, vilket bara fått vänstern att framstå som konservativ och gammalmodig. I stället för att vara en spjutspets mot framtiden har vänstern kommit att bli en bromskloss på det lokomotiv som drar utvecklingen framåt. På 1980- och 90-talet är det i många fall högern som har lyckats profilera sig som framtidens politiker.

DET ÄR NATURLIGTVIS MÄRKLIGT med tanke på att nyliberalismen ingalunda är någon ny politik. Den var allmän fram till 20-talet, ersattes av »New Deal« och nazistisk rustningsekonomi på 30-talet för att helt utkonkonkurreras av keynesianismen under efterkrigstiden. Först på 70-talet dök den upp igen och kallades då för nyliberalism eller thatcherism; i USA »Reaganomics«. På ren svenska handlar det om åtstramningspolitik. I Sverige kan vi se socialdemokratins återkomst 1982 som en brytpunkt, då Sverige och socialdemokratin började sin vandring bort från keynesiansk välfärdspolitik. En vandring som gick via Allan Larsson omsvängning från full sysselsättning till inflationsbekämpning och normpolitik till dagens världsmästarpolitik i budgetsanering.

NYLIBERALISMEN Enkelt uttryckt kan man hos den borgerliga nationalekonomin utgå utifrån två perspektiv: antingen är vi producenter eller så är vi konsumenter. Antingen säljer vi varor eller så köper vi. Dessa två verksamheter återspeglas i de för ekonomernas så centrala utbuds- och efterfrågekurvorna. Ekonomins resultat är enligt deras synsätt skärningspunkten mellan dessa kurvor. Förlyttas en av kurvorna åt höger så ökar värdet på x-axeln, som på samhällsnivå motsvaras av bruttonationalprodukten (BNP). Ökar BNP får vi tillväxt och ökad sysselsättning. Som man kan se påverkas ocksa y-axeln vid förlyttningar av utbuds- och efterfrågekurvorna, vilket kommer att sätta sina spår på prisnivåerna.

Sambandet mellan det totala utbudet och den totala efterfrågan i samhället är alltså av central betydelse för bestämmandet av arbetslöshet och inflation. Så långt är den borgerliga nationalekonomin överens. Skillnaderna mellan nyliberalismen och keynesianismen ligger i vilken av utbuds- och efterfrågekurvorna som man betonar som viktigast.

UTBUDSKURVAN I FOKUS De ortodoxa ekonomerna, det vill säga nyliberalerna, har alltid hävdat att »utbudet skapar sin egen efterfrågan«. Summan av vad alla individer producerar, det vill säga deras utbud, kommer att vara lika med summan av deras efterfrågan. Det kommer alltså att råda jämnvikt på marknaden om man inte lägger sig i och stör marknadsmekanismerna. Det är alltså störningar i marknadsekonomin som skapar alla problem enligt den nyliberala teorin. Låt marknadsmekanismerna verka, så löser sig alla ekonomiska problem på sikt. Det finns inga systemfel i marknadsekonomin, bara klåfingriga politiker och byråkratiska fackpampar som lägger sig i och stör tillväxten.

Skattesänkningar, avregleringar och privatisering av offentliga verksamhet, fri rörlighet av varor, kapital och människor är alltså medicinen som nyliberalen skriver ut i princip oavsett vad åkomman består av. Den fulla sysselsättningen och välfärdsamhällets stora offentliga sektor ses som de stora hindren mot en väl fungerande marknadsekonomi. Särskilt upprörda är de naturligtvis över fackföreningarna, som ju blockerar rörligheten i löner och som så uppenbart begränsar friheten på arbetsmarknaden.

Nyliberalismen var från början en reaktion mot keynesianismen – som dominerat det ekonomiska tänkandet under hela efterkrigstiden fram till 70-talets oljekriser. Den ursprungliga kritiken från nyliberalerna kom från monetarister som Milton Friedman, som hävdade att det var variationer i penningmängden som förklarade konjunkturer och inflation. Intlationsbekämpning blev härigenom det problem som stod överst på dagordningen, även till priset av massarbetslöshet. Inflationsbekämpning eller normpolitik – som icke-ackommodationspolitiken kommit att kallas – har allt mer kommit att dominera den ekonomiska politiken. Det är inte längre bara högerpolitiker som Reagan och Thatcher, utan i stort sett alla som har tvingats in under normen.

Socialdemokratin såg sig tvingad att välja inflationsbekämpningen före den fulla syssel-

EN ARTIKEL AV OVE HOLMSTRÖM
Ove Holmström är metallare och fackligt aktiv på Volvo Lastvagnar i Göteborg. Han medverkar regelbundet i röda rummet.

sättningen i början av 90-talet. Även radikala fackföreningsledare som Kenth Pettersson, ordförande i Handels, menar att han måste följa denna som han säger »fullkomligt idiotiska strategi, eftersom den numera närmast blivit upphöjd till allmän lag«.

Resultatet har inte låtit vänta på sig och normpolitiken har resulterat i en massarbetslöshet av historiska mått. Arbetslösheten i sin tur har givit nyliberalerna nya argument för fortsatta och allt starkare krav på ökade privatiseringar och fler och mer djupgående avregleringar. Där bekämpandet av fackföreningar och en så kallat flexiblare, läs mindre reglerad och otryggare arbetsmarknad, är i fokus.

Mot denna arbetarfientliga politik reser nu – ett fatal neokeyensianer kritik. En kritik som den alternativfattiga vänstem tacksamt tar till sig.

EFTERFRÅGEKURVAN I FOKUS Massarbetslösheten är inte ett nytt fenomen – 30-talet hade många likheter med dagens situation – och dåtidens »laissez faire«-ekonomer hade ingen annan lösning än dagens nyliberaler. Den som kom att ifrågasätta den dominerande ekonomisk ideologin var John Maynard Keynes som 1936 publicerade sin *The General Theory of Employment, Interest and Money,* som kom att bli ett av 1900-talets mest uppmärksammade och betydelsefulla ekonomiska verk. Keynes tar sin utgångspunkt i massarbetslöshetens verklighet och konstaterar – ganska naturligt – att den ofrivilliga massarbetslösheten är det för ekonomin största problemet. I motsats till ekonomen Says lag, som hävdar att utbudet skapar sin egen efterfrågan, hävdas i Keynes modell enkelt uttryckt att det är efterfragan som skapar utbudet, det vill säga efterfrågekurvan sätts i fokus. Det är enligt Keynes, återigen förenklat, så att hushållens konsumtion och företagens investeringar som bestämmer sysselsättningsvolymen på så sätt att en ökad effektiv efterfrågan ökar sysselsättningen och vice versa (allt annat konstant).

Botemedlet mot arbetslöshet blev därför att stimulera ekonomin i lågkonjunkturer – det vill säga då den effektiva efterfragan inte var tillräcklig. För att uppnå detta var inte Keynes främmande inför att staten tog på sig uppgiften att kompensera inom privata omraden uppstående efterfrågeunderskott. Välfärdsuppbygget hade alltså en teoretisk grund i Keynes efterfrågepolitik.

För Keynes var alltså konsumtionsbenägenheten hos hushållen och investeringsviljan hos företagen avgörande för sysselsättningsnivån. Konsumtionsbenägenheten, folks vilja att handla för sin inkomst, är beroende av hur hög inkomsten är. Låg inkomst och du konsumerar rubbet; ju högre inkomst desto mer sparar du. Ett sätt att upprätthålla den givna sysselsättningsnivån genom bibehållen effektiv efterfrågan är därför enligt Keynes att omfördela inkomsterna från rika till fattiga. Antingen genom löneutjämning eller genom transfereringar. De keynesianska teoriernas praktiska politik kom alltså i hög grad att sammanfalla med den socialdemokratiska välfärdspolitiken och den fackliga solidariska lönepolitiken. Låglönesatsningar och offentlig välfärd kombinerad med en stark stat låg alltså helt i linje med de keyensianska teoriema.

EN RAD AV DAGENS NYKEYENSIANER som exempelvis P-G Berglund hävdar att det är åtstramningspolitiken som orsakar massarbetslösheten och att den är onödig. En expansionspolitik med syfte att återinföra den fulla sysselsättningen är inte bara önskvärd utan även möjlig. Även internationellt erkända ekonomer som professor Robert Eisner anser att det i dag råder underskottsparanoia bland ekonomer och beslutsfattare. Därför är det inte bara omöjligt att avskaffa massarbetslösheten via budgetsaneringar, tvärtom bidrar åtstramningspolitiken med ytterligare arbetslöshet. Det är inte så konstigt att vänstern i nykeynesianismen ser ett hoppingivande alternativ. En ideologisk värmestuga i den nyliberala snalblåsten.

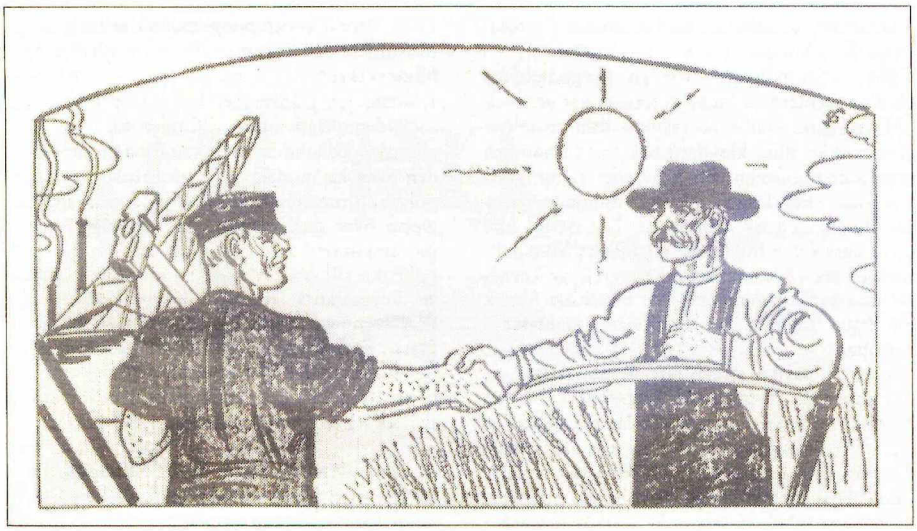

Kohandel mellan arbetare och bönder. Keynesianismens startpunkt i Sverige.

INLEDANDE REFLEXIONER Nyliberalism liksom keynsianism är olika grenar av den borgerliga nationalekonomin. Därmed inte sagt att valet mellan nyliberalism och keynsianism är oviktigt för samhället eller arbetarklassen. Den borgerliga nationalekonomin ser enbart producenter och konsumenter, klasser är ett främmande element. Makten över kapitalet blir en underordnad, och ointressant fraga. Keynes ser exempelvis inte investeringar som en fråga om makt, utan som ett psykologiskt problem. Det gäller att hålla kapitalisten (investeraren) på gott humör. Avsaknaden av maktfrågor inom nationalekonomin och som den borgerliga vetenskapen förenklat uttryckt överlämnat åt statsvetenskapen – gör det omöjligt att tala om höger eller vänster inom den borgerliga nationalekonomin. I själva verket är de helt överens om den mest centrala frågan – den privata egendomsrätten. Klasskampen och makten över kapitalet är ett lika främmande – för att inte säga skrämmande – perspektiv för keynesianismen som för nyliberalismen.

Den mer positiva synen på offentlig verksamhet som präglar Keynes är inte ett uttryck för mer vänsterpolitik, utan måste ses i sitt historiska perspektiv. Nämligen att långsiktigt rädda kapitalismen. Vänstern måste – som vänsterpartisten Torbjörn Tännsjö för ett par år sedan utryckte det – »deleta« klasskampen från ordbehandlaren, om nykeynesianismen ska vara ett alternativ.

HISTORISKA FÖRUTSÄTTNINGAR Världen förändras förvisso inte vid skrivbordet utan i verkligheten. De ekonomiska teorierna tillämpas inte i ett samhälleligt vakuum. Det finns alltid sociala, historiska och politiska omständigheter vid handen. Ser vi till keynesianismen, så kom den fram i samband med en världsomfattande kris. Det var inte främst en rent ekonomisk kris med företag som gick omkull, företagare som ruinerades och arbetare som gick arbetslösa.

Nej, framför allt var det en politisk kris. Sovjetunionen malde igång med sina femårsplaner, Adolf Hitler rustade i keynesiansk anda för krig och den tyska ekonomin repade sig fran krisen samtidigt som alltfler tyskar fick arbete. De borgerliga demokratierna hotades, å ena sidan från en åtminstone till namnet arbetarstyrd kommunistisk planhushållning, å den andra av en diktatorisk och militaristisk polisstat. Något som för övrigt många inom borgerligheten kanske inte såg som ett hot, utan snarare som ett löfte.

I Sverige närmade vi oss det tyska alternativet, förvisso med betydligt mindre rasistiska och expansionistiska anslag, men på det hela taget ett klassamarbete – en kohandel – där klasskampen underordnades partiets och statens intressen, med syfte att bygga upp ett Svenskt folkhem. Det peralbinska folhemsbygget baserades på arbetsfred och antikommunism, i utbyte mot en acceptans från borgerligheten. Fackföreningsrörelsen roll blev härvidlag som Bengt Schullerqvist skriver: »att bli arbetarklassens ordningsmän, dämpa den flitiga användningen av strejker« samt »säkra en demokratisk samhällsutveckling genom övervakning och

Nytt försäljningsställe för kulturtidskrifter
startat av Tidskriftsverkstaden i Väst
hos Antikvariat Lemming
Södra Larmgatan 18
Telefon 031-774 27 27
htt://www.goteborg.se/kultur/tidskrifter/tids/butik/

bearbetning av arbetare med sympatier för totalitära åskådningar« (läs vänstersympatier).

Ett av grundkraven för att borgerligheten skulle acceptera välfärdskapitalism var att socialdemokratin skulle ta avstånd från socialiseringstankar, sluta klassfred och bistå i kampen mot kommunismen. Ett krav som naturligtvis kvarstod efter kriget, då Sovjetunionen framträdde som en ny supermakt. För övrigt kan naturligtvis den för sin tid gigantiska Marshallhjälpen ses både som ett erkännande av keynesianska tankegångar och inte minst ett försök att hålla tillbaka Sovjetunionens maktsfär i Europa.

Den historiska situationen i dag skiljer sig markant från 30-talets och krigsslutets. För det första finns Sovjetunionen inte längre, vilket för sig är ett tillräckligt skäl för att inse att borgerligheten inte längre behöver välja det mindre onda. Den utbudsbaserade nyliberala politiken är en utpräglad klasspolitik, medan keynesianismen förutsätter konsensus och klassamarbete. Om inte borgerligheten av yttre krafter är tvingad till klassamarbete eller på grund av klasskamp ser fördelar med att sluta vapenvila med arbetarklassen, så finns inte heller någon anledning för kapitalet att avsta fran en råare utbudspolitik, dvs nyliberalismen.

Jag skrev tidigare att Sovjetunionens fall gjort vänstern alternativlös – men vad viktigare är: sammanbrottet för »sovjetsocialismen« har också inneburit att borgerligheten av maktpolitiska skäl inte längre behöver acceptera en mer socialt acceptabel ekonomisk politik. Den historiska situationen kräver i dag inte längre en samförståndslösning – klassamarbetet är brutet, borgarklassen känner sig inte längre hotad och kan självsvåldigt genomföra de åtgärder som de anser sig behöva.

POLITISKA VILLKOR En keynesiansk ekonomisk politik kräver ett fast grepp om statsapparaten. Penning- och budgetpolitik är långsiktiga instrument och kräver stabilitet i samhället. Stabilitetskravet var ju en av orsakerna till omsvängningen frånen mer klasskampsorienterad socialdemokrati under 20-talet till den peralbinska kohandeln och samförståndsandan i den Svenska modellen. Keynesiansk efterfrågepolitik förutsätter klassamarbete och ett fast grepp över parlamentet, det vill säga stabila parlamentariska majoriteter. Kohandel och politiska allianser är därför nödvändiga inslag i en keynesiansk strategi. Arbetarklassen och fackföreningarna ställs härigenom på åskadarplats. Fackföreningarna måste inordnas och underordnas den politiska strategin – det är i detta perspektiv den fackligpolitiska samverkan ska ses – i dag handlar det om LISA-projekt.

GLOBALISERING OCH NATIONALSTAT Keynesianismen har varit nationell. Det har varit inom nationalstatens ram som den välfärdskapitalistiska staten utvecklats. I dag har globaliseringen ställt nationalstaten inför ett utpressningsförhållande gentemot de multinationella storföretagen och finanskapitalen. Ingen nationell ekonomi (möjligtvis med undantag av USA) har i dag möjlighet att stå emot social dumpning och en styrning av penning- och finanspolitiken. Den svenska socialdemokratin sätter sitt hopp till att kunna reformera EU och härigenom få till stånd de politiska instrument som behövs. Lägg då märke till att det inte handlar om en traditionell keynesianism med tillväxt i den offentliga sektorn, utan en investeringsledd tillväxt först och främst inom näringslivet. Den nykeynesianism man här talar om är en högerkeynesianism som tar sin utgångspunkt i Keynes teorier om förväntningarna som bestämmandefaktorer för produktion och sysselsättning. Det vill säga det psykologiska perspektivet som ligger närmast nyliberalismens »goda företagsklimat«. Ska vänstern satsa på en mer traditionell nykeynesianism måste den ta kamp om denna strategi, det vill säga ge upp sitt hittillsvarande EU-motstånd. Endast en stark EU-stat skulle kunna ha möjligheten att föra en något sånär självständig finans- och penningpolitik. Det är en förutsättning för klassamarbetet och Keynes.

KVARSTÅR GÖR DET AVGÖRANDE villkoret för en politisk kursändring i keynsiansk riktning: att klasskampen intensifieras, för att så att säga tvinga borgarklassen till förhandlingsbordet. För i dag har kapitalet ingen anledning att kompromissa. Om vänstern väljer den samförstånds- och klassamarbetsgrundade neokeynesianismen som sin strategi hamnar den i en Moment 22-situation. För vem ska då stå för den »nödvändiga« klasskampen? Den har inget att hota med, utan kan enbart vädja till humanism och god vilja. Historien om alla hittillsvarande samhällen är historien om klasskamp, skriver Marx. Hans kritik av den utopiska socialismen är hård: »i stället för de historiska betingelserna för frigörelsen sätter de sina fantasier, i stället för proletariatets småningom försiggående organiserande till klass sätter de sin egen godtyckligt utkläckta samhällsorganisation« ... »de vädjar alltjämt till alla samhällsmedlemmar utan åtskillnad, ja, företrädesvis till den härskande klassen. Man behöver bara förstå deras system för att erkänna det som den bästa möjliga plan för det bästa möjliga samhälle«.

Det är troligt att neokeynesianismen inte är något annat än en nostalgisk utopi. Att välja detta som strategi för vänster innebär inget steg framåt. Utgångspunkten för vänstern i dag måste var densamma som för vänstern före Keynes: »Proletärer i alla länder, förena er!« Det gäller att organisera proletariatet som klass, inte bara få det att framstå som nödvändiga konsumenter. ●

Efterlysning!
LAYOUTARE SÖKES!

Röda Rummets redaktion drabbas efter detta nummer av ett stort avbräck. Gus Kaage, i många år tidskriftens centralfigur, som ibland i stort sett ensam sett till att den kunnat produceras och komma ut, lämnar nu redaktionsarbetet. Vi riktar ett jättestort TACK till Gus för allt slit!

Den senaste tiden har gruppen breddats och nu finns en fungerande redaktion som vill arbeta vidare. Men en sak har hela tiden Gus ensam stått för: det grafiska arbetet. Ingen av oss andra har tillräckliga sådana kunskaper. Därför söker vi nu någon (eller några) som kan formge tidningen, det vill säga redigera, layouta, rita sidor och scanna in bilder. Detta görs för närvarande på MacIntosh på tidskriftsverkstaden i Göteborg, vilket vi har möjlighet att fortsätta med.

Så om du sitter inne med sådana kunskaper (gärna erfarenheter av QuarkXpress) och är intresserad av att hjälpa Röda Rummet att fortsätta komma ut så hör av dig. Arbetet (i slutfasen koncentrerat till ett veckoslut fyra gånger per år) är ideellt, det vill säga oavlönat, men vi kan stå för reseersättning om du inte bor i Göteborg.

Kontakta Björn Rönnblad, tel 031 – 27 14 42, eller på e-post <bjorn_ronnblad@hotmail.com> om du vill veta mer, eller skriv ett brev till redaktionens adress: Box 7043, 402 31 Göteborg.

Brev från en akterseglad

Mats Berggren har i sitt författarskap blivit allt mer upptagen av att fånga det nya Sverige vi ser omkring oss. Vi har nedan glädjen att kunna bjuda på en liten försmak ur hans senaste, ännu inte utkomna, bok. Boken är skriven som en nutida form av Den gudomliga komedin. Istället för att, som medeltidens Dante, vandra genom dödsriket företar här författaren en vandring genom det samtida Sverige i Den tidlösa komedin. Ställd inför det framväxande nygamla klassamhället frågar sig Berggren hur det kunde bli så här. På vandringen möter han olika personer som ger var sina pusselbitar. Den tidlösa komedin kommer ut på Rabén Prismas förlag i slutet av augusti.

JAG VET. VI HADE FEL. Vi hade förläst oss på Lenin och begrep oss inte på demokrati. Vi tillbad Kina eller Albanien eller Kuba eller till och med Sovjet. Vi gick med i små politiska sekter som betecknades med långa bokstavskombinationer som var förkortningar för ännu längre namn. Vi kom från överklasshem och »proletariserade« oss – tog arbetarjobb och försökte ta ledningen i kampen efter en månad.

Med tanke på att vi bara var några promille av befolkningen blir jag ständigt lika förvånad över hur betydelsefulla vi var. Över hur många kändisar som koketterar med eller skäms över sitt förflutna i våra led. Över hur stort inflytande vi påstås ha haft.

De flesta av oss avsvär sig allt. Se så dum och barnslig jag var. Se så klok och förnuftig jag har blivit. Se så dåligt det gick förut när vi hade så fel. Se så rikligt belönad jag blir nu när jag har så rätt. Jag får till och med bli minister. Eller – ännu finare – programledare i TV. Tesen om ungdomens idioti och medelålderns insiktsfullhet tycks bevisad.

Men det spelar ingen roll hur galna de var eller vilka överslag på yttersta vänsterkanten de var inblandade i – de var ändå klokare förr.

Då visste de det viktigaste en människa kan veta.

De visste vad förtryck var.

ANDRA AV OSS har inte låtit oss rubbas en millimeter. Ett imperium har fallit, vi lever i brottet mellan två historiska epoker – men de står där de har stått, de har alltid haft rätt, de gamla svaren är ännu giltiga.

De delar inte sorgen över nederlaget.

Åter andra hör till vinnarnas vänster. De framträder i massmedias rollspel för att vi här nere ska ha någon att heja på i TV-debatterna. För att tillfredsställa alla pöbelns smakriktningar räcker det inte med företagsledare och politiker i rutan, det krävs också feminister och vänsterradikaler.

Det är egentligen inget fel på vinnarnas vänster. De är nödvändiga och gör en del nytta. Jag unnar dem att tjäna pengar och självkänsla på sina insatser.

Jag hejar på dem.

MEN DE ÄR ÄNDÅ väsensskilda från oss i förlorarnas vänster.

Från oss som lämnats kvar och tror att vi håller på att bli galna när vi ser vad som sker omkring oss.

Också jag proletariserade mig. Jag har jobbat inom vården sedan dess. Efter den senaste nedskärningen har jag blivit vikarie och skickas runt mellan Stockholms olika sjukhus.

Jag har sett föreståndare från två vårdhem gräla över en sjuk kvinnas säng om vem som skulle ta emot henne eftersom hon var så dålig att hon innebar en ekonomisk förlust; jag har sett en kvinna med blödande magsår skickas hem utan operation efter stora blodtransfusioner innan de lagstadgade sex timmarna hade gått därför att det inte fanns personal som kunde ta hand om henne; jag har sett en sinnessjuk kvinna i fyrtioårsåldern sova utan kläder på en plastbrits med urinen rinnande längs bänken för hon kissade på sig så ofta att »resultatenheten« inte längre tyckte sig ha råd att tvätta hennes lakan, hon gick omkring naken på avdelningen med de manliga medpatienternas glåpord haglande över sig; jag har sett vita maskar krypa ut ur munnen på en gammal man för att mentalskötarna inte ansåg sig ha tid att göra ren hans tandprotes.

Jag tror att jag håller på att bli galen därför att ingen annan verkar se som jag. Jag ser vårdbiträden, mentalskötare och sjuksköterskor göra sig hårda, döda det ömtåliga inom sig och säga att det är väl inte så farligt, du ska alltid överdriva.

Andra ger upp, slutar eller tar tjänstledigt för att utbilda sig till något annat.

NÄR JAG STÖTER IHOP med gamla bekanta från vänstern talar de med ord från ett annat universum, ord som är blinda och lägger mina erfarenheter i mörker. Jaså, jobbar du fortfarande kvar, säger de utan att dölja hur inskränkt och misslyckad de tycker jag är. De får mig att känna att jag är dum, att jag gjort fel som inte har satsat på mig själv, på att göra karriär, tjäna pengar.

När de uttalar sig om min verklighet märker jag att de bara uppfattar en yta, som möjligen är lite sliten, där jag ser ett djupt, pulserande sår.

Bara jag ser, ser att detta inte hade varit nödvändigt, att det hade kunnat gå annorlunda, att Sverige som det var alldeles nyss inte hade behövt bli en utopi.

Inte heller Sverige alldeles nyss var bra. Alldeles nyss kände jag en vrede över tingens ordning som drev mig framåt.

Nu är jag uppfylld av en sorg som knappt ger mig kraft att gå till jobbet.

Det är straffet för min oerhörda skuld, för brottet att jag trodde på det vi sa, för att jag hade så gruvligt fel, för att vi gick så långt i bisarra galenskaper att vi dömde oss själva till nederlag. Men varför måste de sjuka straffas för våra brott? ●

axplock

Ehrenbergs bästa om ekonomi

JOHAN EHRENBERGS tredje ekonomibok är mycket bra, den bästa han skrivit. Man kan kanske tycka att den är lite omständlig, att uppläggningen är något svåröverskådlig och resan till DisneyWorld kanske inte är nödvändig. En akademiker kan också bekymra sig över de ofullständiga litteratur- och källhänvisningarna. Men substansen är tänkvärd.

Bokens överbryggande tema är att »globaliseringen« egentligen inte är ett reellt hot, utan en tvångstanke hos politiker och kapitalister. Den fungerar som ett svepskäl för att inte göra något, trots att handlingsfriheten är stor. Att hoten om att flytta utomlands blir verksamt beror på att ingen synar korten. Gjorde man det skulle man upptäcka att företagen är mycket beroende av sina marknader. Om Toys'R'Us eller Volvo flyttar kommer något annat företag att ta över de köpare de har i Sverige.

Låt oss ge Johan Ehrenberg (JE) rätt i detta: Om det motsatta skulle vara sant blir det omöjligt att förklara de enorma skillnaderna i rikedom i världen. Om löner och skatter var det enda som avgjorde borde Litauen, Tchad och Vietnam ha en lång kö av västerländska företag i jakt på extrahöga vinster. I så fall skulle kapitalismen ha en inbyggd tendens till global utjämning – ett uppenbarligen absurt påstående som ingen försvarar.

Ett annat tema hos JE är att den offentliga sektorn och politiken har en makt som den inte utnyttjar. Han säger egentligen att staten kan styra investeringarna. Inte bara därför att den har egna pengar att röra sig med utan därför att företagen i stor utsträckning har den offentliga sektorn som kund. Det handlar då inte bara om JAS utan också om material, utrustning och byggnader som sjukvård, universitet, skola med flera köper in.

Dessutom stöder stat och kommun företag som Ericsson med bland annat exportgarantier och lokala förutsättningar såsom högskoleutbildning, flygplats, bostäder, flexibel barnomsorg, konferenscentrum och ett varierat utbud av kultur och fritid. Ändå ställde inte Norrköpings kommun krav på Ericsson utifrån det faktum att skattebetalarna varit med om att bygga upp en miljö för företaget. Om företag har rätt att ställa krav på ett företagsvänligt klimat måste ju skattebetalarna ha rätt att ställa krav på motsvarande inflytande över företaget. I stället fick Ingela Thalén skämmas när hon antydde att man kunde köpa andra telefoner än Ericssons – tänk så opatriotiskt!

MYTEN OM GLOBALISERINGEN, menar JE, rättfärdigar Ericssons nedläggning av Norrköpingsfabriken genom att framställa den som »nödvändig«. Men den var inte nödvändig: Outsourcing, eller »utpytsning«, är ett mode inom företagarvärlden. Ericsson har aldrig redovisat vad de sparat på nedläggningen, kanske inte något alls? JE pekar ju här på något som glöms bort i debatten, nämligen att företag har valfrihet. Investeringar är makt över framtiden, och framtiden är ju inte given. I själva verket mutas framtiden in av investeringar. Ericsson med flera kan forma sin framtid delvis självt. Val av företagsstrategi är ett val av företagsstrategi, inte något som andra valt åt Ericsson. Det är möjligt att ledningen själv tror det – det är då outsourcing och andra moden inom företagarvärlden får kraft som en självuppfyllande profetia. Sådana moden och val kan och bör ifrågasättas, och kan korrigeras av staten. Den offentliga sektorns egna investeringar styr ju indirekt de privata, och genom att låta bli att lägga sig platt inför det påstått nödvändiga kan man i ett slag förändra balansen mellan Arbete och Kapital och öppna vägarna mot framtiden.

JE påminner oss alltså om att köpkraften inte är globaliserad, och att företagen är beroende av köpkraften. Om köpkraften ökar i Asien, vilket den gjort, är det heller inget hot mot svenska löntagare, eftersom Kina, Korea och andra länder skapar ny produktion och ny anställning utöver den som ska mätta Västvärlden. Så vi behöver inte böja oss för globaliseringens krav.

ETT SÄTT ATT BEFRIA sig från sådana krav är att införa fria växelkurser. Det var just fastlåsandet av kronkursen som gjorde att finansmarknaderna fick makt över staten hösten 1992. Nu ska en liknande klavbindning institutionaliseras i form av en självständig Riksbank och ett överordnat inflationsmål. Föreställningen om en »icke-inflationsdrivande nivå på arbetslösheten (Nairu)« ligger bakom den tvångstanke som håller på att cementeras inom ramen för EMU och den svenska Riksbankens självständighet.

Detta har pågått länge – keynesianismens sista rest i Sverige var »den tredje vägens politik« på 1980-talet. Den försvann när Feldt avgick och Feldt blev denna politiks största kritiker. Numera anses den tredje vägen vara inflationsskapande och roten till 90-talets problem.

Hösten 1992 innebar genombrottet för Nairu. Vad JE nu antyder är att Nairu-politiken skapar globalisering. Intressant! Låt oss gå med på det så länge.

Här kommer vi in på något som kan behöva klargöras av JE, nämligen vad myt är egentligen. JE sätter »myt« enbart i relation till köpkraften, ett grundläggande ekonomiskt förhållande som överskrider kapitalismens gränser: »Att vara socialist är inte att vara emot marknaden. Varför skulle man vara emot ett system, en mötesplats där varor och tjänster byts? Marknaden har funnits långt före kapitalismen och den kommer att finnas långt efter den.« Marknaden i betydelsen efterfrågan, behov, är JEs fasta punkt – här sammanfaller det som är sant med det som är gott.

Men betyder det att globalisering är en »myt«? När han säger att valutans styrka beror på statens förmåga att beskatta faller det tillbaka på landets rikedom, att det finns något att beskatta. JE vill på så sätt förminska eller rentav ta bort finansmarknadens inflytande på kronans värde. Men det är inte en förklaring, det är en trotsig deklaration som påminner oss om att man kunde ha gjort annorlunda.

»Myten« är ju verksam i dag då journalister frågar börsmäklare och andra experter hur »marknaden« reagerar på till exempel Åsbrinks uttalanden om EMU. Det vill säga det är ingen konspiration och inte bara en myt. Finansmarknaden fungerar verkligen som betygsättare av politiken, och därför tror verkligen journalister och ministrar på sambandet, och eftersom de tror, tror också vi som tittar, lyssnar och läser. JE tycks inte vilja erkänna att finansmarknaderna spelar en sådan domarroll, och därmed kan vi inte riktigt känna igen oss i hans beskrivningar. Han förklarar inte varför föreställningen om globalisering uppstår, därför att han inte vill erkänna att finanskapitalet har någon makt alls. Såvitt jag kan se kan JE påstå att finanskapitalets makt är starkt överdriven, utan att behöva släppa sin fasta punkt. Men finanskapitalet är inte bara en myt.

DESSUTOM KAN SJÄLVA MYTEN bli reell, i meningen bli en institution. Beslut om Riksbankens självständighet pekar på att myter kan institutionaliseras och sanktioneras i lag. Riksbankens förändrade ställning kräver grundlagsändring, vilket i sin tur kräver två riksdagars omröstning med mellanliggande allmänna val. Det första riksdagsbeslutet togs i februari 1998, det andra kommer i oktober. Än är det inte för sent att förhindra att myten blir institution. Lagar är viktiga: JE pekar själv på att det kan behövas en lag mot mytens effekter som ger de anställda en rätt att ta över nedläggningshotade verksamheter utan ersättning, vilket fallet med Ericsson i Norrköping aktualiserade.

Hur får man politiken att fungera som om köpkraften inte var grundläggande, och i stället underordnas inflationsbekämpningen? Jo, man formaliserar förbudet mot keynesianism genom politisk självstympning – självständig Riksbank (alternativt anslutning till EMU och dess ECB). Låg inflation som prioriterat mål blir då en överideologi för alla statsbärande partier, blir en del av staten, det vill säga något som lättare kan överleva svängningar i partisympatierna i de allmänna valen. Sådana institutioner är inte myter, men är grundade på dem.

Sammantaget är »Globaliseringsmyten« uppfriskande, kunnig (till exempel att industrins bruttoskuld var större än statens 1996), avslöjande (bilden av Peter Wallenberg är obetalbar) och konstruktiv (fyra konkreta förslag). Den borde läsas av alla. Låt oss inte glömma riksdagsbeslutet i oktober!

MATS BLADH

• Johan Ehrenberg
Globaliseringsmyten
Eller: Hurusom Kapitalet
skulle frälsa världen
Norstedts, Stockholm, 1998

Modersmålet – ett nytt klassmärke?

DE FLESTA AV OSS som har kontakt med skolans värld vet att begreppet modersmål nästan undantagslöst associeras med hemspråkslärarens uppgift att försöka främja invandrarelevernas utveckling till tvåspråkiga individer med dubbel kulturell identitet, dubbel kulturkompetens och så vidare. Läroplanen ser hemspråkslärarna som en värdefull och unik resurs i skolan trots att alla våldsamma nedskärningar praktiskt taget har utrotat modersmålsundervisningen. Modellen för undervisningen har saknat och saknar både åsikt, insikt, avsikt och utsikt.

Jag blev därför nyfiken när boken *Det nya klassmärket – om modersmålets levnadsavgörande betydelse för oss människor* av Per-Åke Strid hamnade i mina händer. Författaren behandlar modersmålets funktioner i förhållande till människor av svensk härkomst som har svenska som modersmål.

Till grund för boken ligger Strids egna 40-åriga yrkeserfarenheter från skolan, till största delen som lärare i svenska. Han understryker gång på gång att språket är människans bästa hjälpmedel, vilket jag bara kan hålla med om. Språket utrustar oss med en världsåskådning, själva tänkandet är intimt förknippat med vår begreppsapparat. Med språket som instrument kan vi förena vår socialisering med andra människors tankar. Vi blir kulturella varelser och kan både bli mottagliga för, förmedla och utveckla våra egna tankar och vårt vetande.

SPRÅKET ÄR SÅLEDES människans bästa redskap. Det är bara det att det är ojämnt fördelat, konstaterar Per-Åke Strid. Han gör en jämförelse mellan vad han kallar modersmålsfattiga respektive modersmålsrika människor. »Det torde inte vara någon överdrift att uppskatta deras antal (funktionella analfabeter) till drygt en miljon. Ytterligare en miljon torde kunna betecknas som modersmålsfattiga.«

Strid talar om infödda svenskar med en språkligt torftig uppväxtmiljö. Människor som gått nio år i grundskolan och som kan alfabetet, läsa enklare texter och i stort sett skriva sitt eget namn men som varken kan läsa eller skriva sammanhängande texter med en viss abstraktionsnivå. En färsk utredning slår nu fast att bokläsandet som 1995 låg på 44 procent 1997 minskade till hela 38 procent. Det är förstås alarmerande.

En modersmålsfattig människa kännetecknas av att hon har ett klent ordförråd och dålig begreppsapparat. Hon saknar ett språk att tänka med och har därför dåliga förutsättningar att begripa saker och ting. Sådana människor blir lätt beroende, ofria och hjälplösa. De ställs språkligt, och därmed socialt, åt sidan och stöts ut. De saknar en säker bas att stå på och lever utanför omgivningens kulturella och kunskapsmässiga gemenskap som leds av deras motpoler; de modersmålsrika. De är med andra ord passiva objekt för de senares språkrika övermakt, deras liv gestaltas därefter.

Modersmålsrika människor kan däremot hävda sig gentemot andra, de kan fälla de rätta orden i de rätta ögonblicken. De kan, vill och vågar och har därför en stark förankring i livet som sitter i ryggmärgen. De utgör fåtalet som sänder det budskap som flertalet tvingas hålla sig till. Så ser det ut ur ett kontrasterande språkligt svenskt perspektiv. Lägger vi därtill modersmålet såsom det uppfattas i skolan i allmänhet blir bilden ännu tydligare.

Per-Åke Strid själv menar att bokens slutsatser också kan »överföras till våra invandrare och deras problem«.

Modersmålsundervisningens officiellt uttalade syfte är att bevara och utveckla invandrarnas första språk och främja tvåspråkigheten i enlighet med statens pluralistiska intentioner. I praktiken utgör det emellertid en slags bro vars huvudsyfte är att underlätta minoritetsbarns övergång från minoritetsspråket till majoritetsspråket. Om det vore så väl...

SJÄLV ÄR JAG UTBILDAD grundskolelärare och arbetar i Fittja, en betongförort söder om Stockholm, där minoriteten utgör en överlägsen majoritet – cirka 90 procent av Fittjas invånare är invandrare eller har invandrarbakgrund. Hur ser språkfattigdomen ut? Majoriteten av eleverna når inte läroplanens så kallade uppnåendemål. Den sociala sammansättningen vittnar om en skola med barn som har så gott som 100 procent invandrarbakgrund och det finns såvitt jag vet inga facit på hur man undervisar elever där det inte finns en enda som har svenska som modersmål. En sådan lärarutbildning existerar överhuvudtaget inte.

Problemen är många såsom tafatt ordförråd, halvspråkighet och långsam språkutveckling. När det gäller uttalet finner vi sen talutveckling och dålig språklig medvetenhet – många föräldrar är själva analfabeter. När det gäller inlärning ser det likadant ut, många har dåligt korttidsminne vilket leder till ytterligare inlärningssvårigheter. Barnen drabbas ofta av skenande tal och orytmisk stressad andning. Uppfattningen och förståelsen av talat språk är bristfällig och elevernas begreppsbildning är också mycket dålig. Så ser språkutveckligen ut i ett segregerat område.

Segregerade områden som Fittja är ett symtom på en samhällelig sjukdom: växande arbetslöshet, kriminalitet, människor med mycket låg eller ingen utbildning alls, tunga monotona arbeten, diverse språksvårigheter, avsaknaden av svenskar – en bra del av de få svenskar som finns utgör inte sällan en social belastning – och så vidare.

Det förhåller sig knappast såsom somliga tror nämligen att skolan skulle ha misslyckats med att lära dem godkänd svenska. Vad man skulle kunna säga i så fall är att skolan hittills inte förmått reparera skadan. De senaste årens nedskärningar har knappast gjort saken bättre. Men det är något helt annat. Det torde därför i grund och botten vara en klassfråga.

Redan Platon utgick från att det i arbetsdelningen manifesterades en över- och en underordning. Det är en uppfattning som lever än i dag om än under mera nyanserade former. Blotta existensen av olika samhällsklasser gör att olika sociala grupper blir utrustade respektive nedrustade när det gäller språket. Där uppe ett språkherravälde och där nere ett underkuvat modersmål. Segregerade människors språkbarriärer – både när det gäller modersmålet och det svenska språket – och svenskarnas modersmålsfattigdom eller »funktionella analfabetism«, är två sidor av samma mynt: utsatthet och utanförskap, vilket i sin tur vilar på en materiell klasstillhörighet.

DET ÄR DÄRFÖR SVÅRT att dra samma slutsats som bokens författare: »Tyvärr förstår samhället och dess myndigheter inte den bakomliggande orsaken till de yttre tecknen. Man begriper inte modersmålets levnadsavgörande betydelse för oss människor.« Och: »Vi gör fel när vi tror, att pengar till material är huvudmedlet att lösa problem, som inte är av materiell utan främst av intellektuell, kulturell/kunskapsmässig, social och emotionell art.«

Nej, varken vår kunskapssyn eller olika kulturella och intellektuella yttringar är något som hänger i luften. Orden utgör en konventionell social överenskommelse med vars hjälp vi benämner det vi uppfattar finns i verkligheten. Varje kultur eller social grupp utrustar sig – de modersmålsrika beväpnar sig – med och utvecklar egna ord för att beskriva både den yttre och den inre verkligheten. Verkligheten kan således uppfattas olika beroende på vad för slags föreställningar man råkar ha om verkligheten. Följaktligen reglerar utbildningen både mänskliga tillgångar och färdigheter på ett sätt som starkt bidrar till att reproducera klassgrundade förhållanden. Språket måste därför förknippas med människor av kött och blod, som i sin tur är placerade i den ekonomiska verklighetens pyramid.

Och här hjälper det tyvärr inte med allmän »upplysning«, »attitydinformation« eller andra välmenande önskningar. Det hjälper inte heller att försöka övertyga den så kallade marknaden om att »vård av eget barn är en merit« av det enkla skälet att »marknaden« inte är ett smack intresserad av sådana »meriter«, de ger nämligen ingen avkastning vilket är själva poängen för de modersmålsrika på »marknaden«.

DET FINNS NOG INGA enkla sätt att lösa de ekonomiska frågor som modersmålsfattigdom och bostadssegregationen måste relateras till. Ett torde dock vara klart. Ju högre utbildning/språk man har desto större är möjligheterna att utöva makt genom språket och därmed över andra människor. De härskande modersmålsrika människornas idéer utgör inte bara den härskande klassens idéer utan de förhärskande idéerna förstärker den härskande klassens ekonomiska och politiska makt.

Det låter sig upprepas ännu än gång, modersmålet som sådant är ett urgammalt klassmärke och så har det varit sedan samhällsklassernas uppkomst. Alla borde äga rätten att utsättas för rik språklig påverkan redan från början. Detta är en av bokens huvudteser och jag kan inte göra annat än att helt och hållet hålla med om detta. Men, och det är ett viktigt men: det förutsätter att samhällets klasskillnader avskaffas. Det är en insikt som modersmålsfattiga människor till syvende och sist själva måste erövra.

ALEX FUENTES

• Per-Åke Strid
Det nya klassmärket
– om modersmålets levnadsavgörande betydelse för oss människor
Elless förlag 1997.

röda rummet
är socialistiska partiets kvartalstidskrift (tidskriften hette 1969–1996 fjärde internationalen).
Utkommer med fyra nummer per år. Nummer 4 sedan starten 1997 (nummer 114 sedan 1969).
För innehållet i artiklarna ansvarar respektive författare.
ISSN: 1403–3844

I redaktionen för detta nummer:
Peter Belfrage, Gus Kaage, Anders Karlsson, Per-Olof Larsson, Björn Rönnblad och Ingemar Sandström
Ansvarig utgivare: Björn Rönnblad
Grafisk form: Gus Kaage & Birgitta Lagerlöf
Post till redaktionen: Box 7043, 402 31 Göteborg
E-post: bjorn.ronnblad@digit.se, gus.kaage@digit.se

Stödprenumeration: 175 kronor för fyra nummer, 400 kronor för tio nummer. Ange från och med vilket nummer prenumerationen ska börja.
Postgiro: röda rummet 13 04 07–0
Kopiering tillåts först efter kontakt med redaktionen.
Tryck: Norrtelje tidningstryckeri 1997
Gjord på Tidskriftsverkstaden, Göteborg.
Omslagsbild: Birgitta Lagerlöf

De härskand klasserna

Jag förbannar de härskande klasserna
som slutligen tror sig ha funnit vägen genom nålsögat,
inte en strimma av oro syns i deras ögon.
Det är det enda nya: deras totala brist på rädsla.
Ogenerat jublar de ikapp med massarbetslösheten,
de stampar i golven - mera! mera! - på Wall Street,
i Frankfurt, i Tokyo och i City of London.
De har söner och döttrar som talar snabbt och självsäkert,
de föds till programledare och karriärer i Bryssel.
Själva förskonas de härskande klasserna från att skildras
i dessa dokumentärer fasten de borde hängas ut
med profeten Johannes ord - som eländiga,
ömkansvärda, fattiga, blinda, nakna, eller kort och gott
som avskräckande exempel på människoskit.

Hur undervisar den härskande klassen oss?

Den har universitetens ekonom- och juristlinjer,
den har tidningarnas ledar- och debattsidor, den
har reklamen, annonserna och hälften av det undermedvetnas
härskaror, den har likgiltigheten hos alltför många
intellektuella, den har finansdepartementets tjänstemän
EU-kommissionen, Riksbanken, den har en växande
del av undervisningsmaterialet i skolorna,
den har Damien Hirst, strimlare av kor som förvaras i
glasmontrar och säljs till konstintresserade miljonär
den har sorlet över vissa cafeer, den har Erik Hörstadius
samt 48 andra unga nyliberaler som talar för alla unga
den har, åtminstone i denna dikt, statsministern själv
46 år, eget flygplan, en man som inte ger sig förrän han
gjort nioåriga barn och senildementa till populister.
Allt detta har den härskande klassen och den
har fått allt detta av de fördömda själva.

Så vad gör den härskande klassen när den härskar.

Den härskande klassen drar streck efter
linjal över kartorna, den styckar upp de underlydande
målar på dem vit hudfärg eller svart.
Parabolantennerna är gettots olika flaggor.
Det finns lägenheter där absolut ingenting är av värde.
Det är meningen att de ska misstro varandra.
Och det gör de också. Namnet på detta inbördeskrig är
underklassen, det är den härskande klassens egen
terminologi, ty i motsats till ordet arbetarklass
är denna underklass berövad all handlingsförmåga:
Redan i språket ska de göras till offer så att de i sin
upprördhet ska rikta sin vrede mot sig själva.
Och det gör de också, såsom USA:s svarta på den yttersta
dagen allra först bränner ner sina egna stadsdelar.

Hur vill då den härskande klassen få oss att tänka?

Den härskande klassen vet att den vunnit när ingen längre
vågar önska sig någonting av rädsla för att verka naiv.
Den har odlat fram den rätta, moderiktiga
pessimismen men är själv full av ödesdiger framstegstro.
Den härskande klassen har fått oss att gå med på
att världen är oöverskådlig, omöjlig att gripa in i:
den vet att den tjänar på att vi inte tror oss kunna veta.
Därför är modet att förenkla idag så viktigt:
det enklaste klasshat lyser upp världen, gör den glasklar.

Jag förbannar de härskande klasserna
som slutligen tror sig ha funnit vägen genom nålsögat.

Göran Greider (född 1959)
är poet, författare och samhällsdebattör.

GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBLIOTEK
2007 02
CENTRALBIBLIOTEKET